

Tartu Ülikool

Loodus- ja täppisteaduste valdkond

Ökoloogia ja maateaduste instituut

Geograafia osakond

Bakalaureusetöö geograafias (12 EAP)

Raamatukogu kui ankrusutuse roll Eesti maakeskkonnas

Markus Moora

Juhendajad: PhD Kadri Leetmaa

MD Kadri Kangro

Tartu 2024

Annotatsioon

Raamatukogu kui ankurasutuse roll Eesti maakeskkonnas

Eesti taasiseseisvumisest alates on maapiirkondade raamatukogude roll arenenud, muutudes tähtsateks „ankurasutusteks“. See bakalaureusetöö käsitleb raamatukogude uut rolli ja sügavamalt tähendust maapiirkondades kahanemise vältel. Maal elava elanikkonna demograafilise vähenemise kontekstis, on säilinud ja toimivad sotsiaalsed infrastruktuurid kogukonna kriitilisteks tugisammasteks. Raamatukogud on saavutanud uue traditsioonilise rolli, pakkudes mitte ainult raamatulaenu teenust, vaid toimides ka kui tähtsad sotsiaalsed keskused, eriti kõrge keskmise vanusega kogukondades. Omavalitsused on pidanud keerulise majandusliku olukorra tingimustes tegema raskeid kärpeme otsuseid. Ebapiisav riigipoolne rahastus ja majandusreformid avalduvad tihti vähe kasutatud leidvate maaraamatukogude sulgemise näol. Uurimistöö rõhutab raamatukogude olulist rolli kogukonna keskustena, toob välja raamatukogutöötajate innovaatilisi lähenemisviise raske ajaga kohanemisel ning räägib asutuse rollist kohalike eakate eludes.

Võtmesõnad: Raamatukogu, maapiirkond, kahanemine, ankurasutus, eakad.

CERCS kood: S230 - Sotsiaalne geograafia

Abstract

The role of the library as an anchor institution in Estonian rural environment

Since the independence of Estonia, libraries have had an evolving role in rural areas becoming important „Anchor Institutions“. This thesis explores this new role and the deeper meaning of libraries in shrinking areas, where the majority of population consists of elderly residence. Social infrastructures are important community anchors in the face of demographic decline. Places like libraries have developed new traditional roles by providing not only the service of book renting but also functioning as important social centers, especially for the elderly in declining communities. Challenges during a difficult financial period such as insufficient funding and economic reforms, have left municipalities in the periphery with no other option than to close some

of their libraries. The research highlights the importance of libraries as communal hubs, the innovative approaches of the staff and the institutions crucial role in the lives of local elderly.

Keywords: Library, rural, shrinkage, anchor institution, elderly.

CERCS code: S230 – Social geography

Sisukord

Sissejuhatus.....	5
1. Teoreetiline ülevaade	7
1.1 Raamatukogude ajalugu ja areng	7
1.2 Eesti maaraamatukogude tegevuse mõjutajad 1980. aastatel ja peale Nõukogude Liidu lagunemist.....	9
1.3. Raamatukogude rolli muutus kahanevas maaasustuses ja digiajastu tingimustes.	11
1.3.1 Raamatukogu roll ankurasutusena tänapäeval	15
2. Andmed ja meetodika.....	17
3. Tulemused.....	22
3.1. Maaraamatukogu väljakutsed ja olulisus kogukonnale	22
3.2. Töötajate roll ja raamatukogu teenuse uuendused	32
3.3. Maaraamatukogu olulisus eakate elus	39
4. Järeldused ja arutelu.....	44
Kokkuvõte.....	48
Summary	50
Tänuavaldused	52
Kasutatud kirjandus	53
Lisa 1. Koodipuu.....	59
Lisa 2. Lihtlitsents.....	60

Sissejuhatus

See uurimistöö keskendub Eesti maapiirkondade raamatukogude muutuva rolli uurimisele. Eestis, Põhjamaades ja Euroopas üldiselt on viimaste aastakümnete vältel toimunud rahvastiku kahanemine. Kahanemine väljendub madalas sündimuses, väljarändes ja selle tulemusena ka rahvastiku vananemises. Ilma inimesteta, kes maapiirkonda asustaksid, kaob ajapikku vajadus sotsiaalseks infrastruktuuriks ning seda ülal pidada on kohalikel omavalitsustel järjest keerulisem. Raamatukogu on tänaseks jäänud mitmesse ääremaa piirkonda viimaseks avalikuks asutuseks, mida pole veel suletud.

Eriti tugevalt on suurlinnade kasvu arvelt kannatanud väiksed maapiirkonnad rahvastiku väljarände ja vähesest nõudlusest tulenevalt ametiasutuste sulgemise all. Eesti maapiirkondades on rahvaarv kuni viimase ajani vähenenud stabiilselt alates 1990. aastate algusest. Maapiirkondades on sotsiaalse infrastruktuuri, sealhulgas raamatukogude sulgemine trend, mis rahvaarvu pideval vähenemisel toimub prognooside kohaselt ka edaspidi. Oluline on mõista, milliseks on selle üldise kahanemise taustal kujunenud raamatukogud ja kuidas nende roll piirkonna elus on ajas muutunud.

Konkreetselt on uurimisteema oluline maakohtade arengu parandamise ning maal elavate inimeste igapäeva elu mõistmise kontekstis. Raamatukogud on ankurastused, mis ühendavad kohalikku kogukonda. Erinevad külaseltsid toimetavad raamatukogude katuse all ning kohalikel elanikel on olemas infotäis tugikeskus, kuhu nad igapäeva probleemide lahendamiseks pöörduda saavad. Raamatukogud ise ei oleks midagi ilma oma aktiivsete töötajateta, kelle panus kogukonnaellu ja suhtumine oma töösse tagab raskes majanduslikus olukorras maa-, haru või vallaraamatukogu säilimise. Seega on oluline mõista milliseks on kujunenud raamatukogude roll kahanevas maakeskkonnas ja mida mainitud asutused pakuvad oma lugejatele.

Raamatukogud ankurastustena mängivad suuremat rolli kogukonnaelus kui oli nende algne eeldatav põhifunktsioon. Peatselt, 2025. aastal toimuva raamatuaasta valguses on eriti põnev ja päevakohane mõelda raamatukogude rollile. Tööd ette valmistades püstitasin kaks suuremat eesmärki. Esimeseks eesmärgiks oli hinnata raamatukogude rolli kogukonna tugiteenuse pakkujana läbi ajaloo ning hinnata rahvastiku kahanemise, rände ja muid mõjusid Eesti valdade raamatukogudele. Teiseks eesmärgiks oli hinnata raamatukogu töötajatega läbiviidud intervjuude

põhjal raamatukogu teenust ja funktsiooni tänapäeval ning selle juures pidada silmas just maapiirkondade vanemat elanikkonda. Fookus eakatel oli ühelt poolt seotud empiirilise töö seostest uurimisprojektiga, mis keskendus maal eavatele eakatele. Kuna aga maapiirkondades ongi väljarände ja pikaajalise kahanemise tõttu elanikkond suhteliselt vanem, siis on väga oluline mõista, kuidas raamatukogud eakate heolu maapiirkondades täna toetavad.

Uurimistöö uurimispiirkondadeks on neli Eesti omavalitsust: Paide linn, Hiiumaa, Toila ja Rõuge vallad. Töö uurimuslik osa baseerubki neis valdades läbi viidud ekspertintervjuudel raamatukogu töötajatega, kes on kogukondade aktiivsed liikmed ja puutuvad oma igapäevatoos palju kokku ka piirkonna eaka elanikkonnaga.

Siinne uurimistöö lähtub hüpoteesist, et raamatukogud on maapiirkondades elavatele eakatele väga olulised sotsiaalse suhtluse ja tugiteenuste pakkujad, eriti maapiirkondades. Raamatukogud ja vastavad töötajad mängivad kogukonnas „külatarga,“ rolli, lahendades erinevaid tööülesannete väliseid kogukonna probleeme. Samal ajal on teada tõsiasi, et kuigi raamatukogu on kahanevale ja eemale jäänud kogukonnale oluline väärtus, on väiksemate raamatukogude sulgemine ka järgnevatel aastatel paratamatu trend. Väikeste haruraamatukogude arvelt saavad omavalitsused madalat tarbimist ja kulude vähendamist silmas pidades teha kärpeid ka edaspidi, sest teenuse ülalpidamist väikestele kasutajate rühmale ei peeta jätkusuutlikuks.

Uurimistöö lähtub järgmistest uurimisküsimustest:

1. Milles seisneb praegusel ajal raamatukogude olulisus kohalikus kogukonnas ja maapiirkondades üldiselt?
2. Milliseid lisaväärtusi, peale raamatukogu tavapärase teenuse osutamist, annab raamatukogu ja selle töötajad kogukonnaelule juurde?
3. Millist rolli mängivad raamatukogud vananeva elanikkonnaga maapiirkondades just eakate elus ja heaolus?

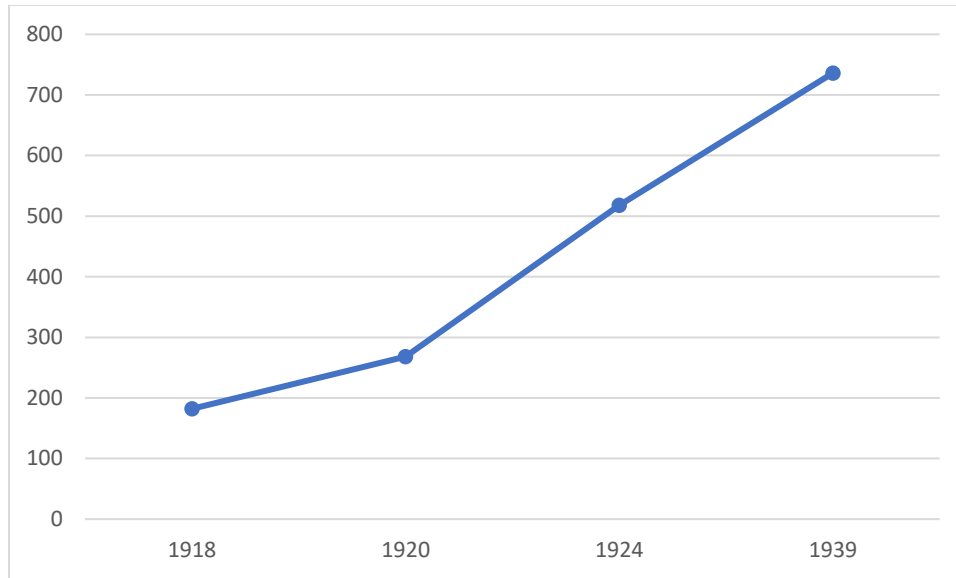
1. Teoreetiline ülevaade

1.1 Raamatukogude ajalugu ja areng

Esimesed avalikud raamatukogud tekkisid protestantismi tulekuga. Eelnevalt olid raamatukogud eksisteerinud ülikoolidele ja kloostritele mõeldud asutustena (Friedenthal, 2013). 1850. aastal võeti Suurbritannias vastu avalike raamatukogude seadus, mis nägi et üle 10000 elanikuga linnadesse rajatakse tasuta avalikud raamatukogud. 19. sajandi lõpuks kujunes angloameerikas välja avalike raamatukogude süsteem, mis on oma olemuses säilinud tänapäevani (Volodin, 2005).

Esimesed avaliku raamatukogu alged Eestis tekkisid ärkamisajal, mis koosnesid peamiselt erinevate seltside poolt kogutud kirjandusest (Riisalu, 2020). Esimesi teadaolevaid eesti keelseid ajakirjade ja ajalehtede kogumisi algatas Eesti Üliõpilaste Selts, Oskar Kallase eestvedamisel juba 1888. aastal (Hamburg, 2001). Raamatukogude tegevus muutus peale 1905. aasta revolutsiooni Eesti rahvuskultuuri arendamise nurgakiviks, kui kadusid mitmed seni tegevust piiranud määrused ja edenes eesti keelne bibliograafia. Lisaks algatas O.Kallas 1909. aastal Eesti Rahva Muuseumi (ERM) juurde esimese Eesti Rahvusraamatukogu alge (Hamburg, 2001).

Eesti Vabariigi Riigiraamatukogu (hiljem Eesti Rahvusraamatukogu) asutati esimese suurema raamatukoguna 1918. aastal (Hale, 2024; Lotman, 2018). Esimese Eesti Vabariigi ajal hakati raamatukogudesse koguma kodumaist ja välismaist kirjandust, mis kestis 1940. aastateni. Sellel ajal kasvas avalike raamatukogude arv kiiresti (Joonis 1). 1939. aastal moodustasid kogu arvust vaid 29% omavalitsuste raamatukogud, sest suurem enamus kogudest koondusid erinevate seltside kätte (Riisalu, 2020).

Joonis 1. Raamatukogude koguarv Eestis 1918 – 1939. aastatel. Andmed: Eesti Raamatukogu Hoidjate Ühing 100. Eilsest tänasesse (lk 17).

Nõukogude Liidus oli enne II maailmasõda massiraamatukogude loomine edukas üldise kirjaoskamatusel likvideerimisel (Volodin, 2005). Peale II maailmasõda nimetati rahvusraamatukogud ümber ENSV Riiklikeks Avalikeks raamatukogudeks, kadus kontakt Nõukogude Liidu väliste raamatukogudega ning keelustati suurel hulgal erineva taustaga kirjandust, mis ei ühtinud kommunismi ideoloogiaga (Bundza, 2010).

Okupatsiooni vältel kehtisid Balti riikide raamatukogudes erinevad poliitilised ja ideoloogilised piirangud (Bundza, 2010). Volodin (2005) toob välja, et raamatukogunduse sovietsiseerimine, mis toimus kõikides sotsialistlikes riikides, hõlmas endas juhtimise tsentraliseerimist, raamatukogutüüpide ühtlustamist, süsteemi ranget kontrolli ja teisi ümberkorraldusi. Raamatukogude ülesanne püsis üldjoontes sarnasena kogu Nõukogude aja vältel. Uus sissetulev kirjandus oli suurel määral kontrollitud, teaduskirjandus oli peamiselt vene keelne ning raamatukogudel oli selle keskel oluline roll kommunismi kui ideoloogia säilitamisel. Riigi poolt organiseeritud range rahastuse ning tsentraliseeritud juhtimise all olevad Nõukogude raamatukogud ei omanud iseseisvat otsustusõigust oma tegevustes (Knutson, 2007; Volodin, 2005).

Raamatukogude kõige olulisem väärtus peitus 19. sajandi vältel ja 20. sajandi alguses rahva harimises. Hispaania rahvaraamatukogude liikumise algataja M. B. Cossio selgitas, et riigi arengutase on otseselt seotud rahva keskmise haridustasemega (Volodin, 2005). Seega tekkisid esimesed avalikud raamatukogud vajadusest rahva kirjaoskuse ja haridustaseme tõstmiseks, millega loodeti saavutada positiivne majandusareng. Lisaks toimisid 20. sajandil raamatukogud Nõukogude Liidus kui riigi propaganda ja seeläbi ka rahva lojaalsuse kasvatajad.

1.2 Eesti maaraamatukogude tegevuse mõjutajad 1980. aastatel ja peale Nõukogude Liidu lagunemist

Nõukogude Eestist oli saanud 1980. aastateks oluline põllumajandussaaduseid mujale Nõukogude Liitu eksportiv piirkond ja see viis maapiirkonnad arengus heale järjele. Kolhoosid ja sovhoosid olid sellel ajal Eestis parem järjel, kui paljudes teistes liiduvabariikides (Eesti Entsüklopeedia, 2011). Parima palgaga ja mitmete hüvedega töökohad olid tihti seotud põllumajandusesektoriga. Seetõttu rajasid paljud tudengid oma haridustee põllumajanduse erialadel tollaegses Eesti Põllumajanduse Akadeemias. Kolhooside arenguga elavnesid ka maapiirkondade keskused. Seega tekkis linn-maa-rände tõttu suurem vajadus haridusasutuste ja sotsiaalse infrastruktuuri, sealhulgas raamatukogude ning töötajate järele. Nii tekkis Eesti äärealadel hulga tugevaid ja haritud kogukonnaliikmetega piirkondi (Leetmaa & Väiko, 2015).

1980. aastate lõpus, hakkas poliitliste järelandmiste ja Perestroika valguses üheaegselt toimuma nii avatum ja detsentraliseeritum juurdepääs teabele (tsensuuri kadumine) kui ka vähenema riigi poolt osutatav raamatukogude rahastus (Knutson, 2007). Berliini müüri langemine oli pöördepunktiks kõikidele sotsialismi alt vabanevatele raamatukogudele varasemas Nõukogude Liidus. Esiteks öeldi lahti raamatukogude nimetuse ühtlustamisest ehk taastati rahvusraamatukogud, mis said taaskord avada ka oma erihoiufondid ning riulitele tagasi asetada seni keelatud kirjandust (Volodin, 2005)

Nõukogude Liidu tsentraliseeritud planeerimisstrateegiast üleminek turumajandusele põhjustas 1980. aastatel elavnenud põllumajandussektori hääbumise. Kolhooside kadumisega pidurdus maapiirkondade majanduslik areng, mille tõttu sotsiaalse infrastruktuuri ülalpidamise muutus keeruliseks (Deininge, 2002).

Alates 1991. aastast, Nõukogude Liidu kokkuvarisemise tõttu, hakkas Eesti elanikkond kahanema. Kahanemine algas juba aasta varem, kui rakendus Eestisse sisenejatele immigratsioonikvoot. Peale 1990. aastat oli kogu 90-ndate vältel rändesaldo negatiivne (Ainsaar, 1997). Eriti märkimisväärne oli 1992. aasta, kui Ainsaare (1997) andmete kohaselt oli rände saldo negatiivne 33827 inimese võrra (kogu iive Eestis oli sellel aastal -35936), mis oli otseselt seotud tohutu hulga endise Nõukogude armee lahkumisega Eesti pinnalt. Elanikkonna tagasrände tõttu varasematesse elukohtadesse Venemaa Föderatsiooni kannatasid siiski pigem suuremad linnad (Leetmaa & Väiko, 2015).

Maapiirkonnad kogesid majandusvõimaluste puudumise tõttu ka olulist rahvaarvu kahanemist. Marksoo (1990) on nimetanud 1990. aastaid kiirete muutuste ja ebakindluse tõttu oota-ja-vaata-perioodiks, mille jooksul rändeintensiivsus oli pigem väike. Töökohtade kadumine maapiirkonnas oli ajendiks linna kolimiseks. 90-ndate aastate lõpuks hakkas majanduse olukord paranema ning kinnisvaraturg elavnema, andes linnadele veelgi suurema majandusliku eelise maakohtade ees (Leetmaa & Väiko, 2015). Rahasatus ja investeeringud üleminekuajal ei olnud piisavad, et tagada maakogukondade tarbeks rajatud sotsiaalsesse infrastruktuuri jätkusuutlikkust (Pašakarnis, 2013)

Üleminekuajal kannatasid ka väiksemad linnad ja asulad rahvaarvu vähenemise ja majandusliku languse käes (Leetmaa jt, 2015). Rahvastiku kahanemist on uurinud Valga linna näitel Jiri Tintera, kes toob välja et madal kinnisvara hind ja vähesed investeeringud on takistavad tegurid väikelinnade arengul (Saar, 2023). Valglinnastumine suuremate linnade, eriti Tallinna linnaregioonis ja tagamaal (Marksoo, 1990) oli trend, mille tõttu intensiivistus hõrenemine maapiirkondades. Eestlased kippusid Ida-Virumaal immigrantide arvu, kesise elatustaseme ja elutingimuste tõttu märksa enam kui teistes maakondades elukohta vahetama (Lokk, 2014). Lisaks mainib Lokk (2014) noore vabariigi valituse ebaõnnestunud katsetest erinevaid riigiteenistujaid, sh eesti keele õpetajaid, pedagooge üldiselt, piirivalvureid ja politseinikke ümber suunata riigi ääremaaadele, kus nendest peamiselt vene keelt kõneleva elanikkonna kõrval puudust tunti. Vajaminevaid isikuid meelitati migratsioonifondiga, mille seas oli eraldatud kapitali riigitöötajatele korterite ostmiseks ja tavakohasest ligi 15% kõrgema palga tasumiseks (Lokk, 2014).

Raagmaa ja Kroon (2005) toovad välja, et kahanevates piirkondades oli taasiseseisvunud Eestis Nõukogude ajal rajatud sotsiaalse infrastruktuuri ülalpidamine muutunud kalliks ja ebavajalikuks

ettevõtmiseks. 1970 ja 1980. aastate vahemikus ehitatud sotsiaalne infrastruktuur oli sajandi vahetuseks ammendunud. Sageli olid uued sotsiaalse taristu hooned mahukad ja energiakulukad ülalpidamiseks, eriti mõeldes eesootavale kahanemise kümnendile. Suured renoveerimiskulud ja madal nõudlus sotsiaalsele infrastruktuurile äärealadel tähendas, et puhtalt kokkuhoiu mõistes ei olnud tarvilik taolisi asutusi lahti hoida (Raagmaa & Kroon, 2005). Bontje ja Musterd (2012) väidavad Euroopa riikide näitel üldiselt, et sotsiaalne infrastruktuur, mis on loodud spetsiifiliselt noortele, on kahanevates piirkondades eriti suure ohu all sulgemisele. Tihti asendub taolistes avalikes asutustes noorem seltskond lihtsalt kohaliku olemasoleva inimressursi, ehk eakamatega (Bontje & Musterd, 2012). Sellistel juhtudel on majanduslikult kasulik ja omavalitsuse ressursi kokkuhoiu mõttes vajalik väiksemates valdades raamatukogude tegevust piirata (Postimees, 2023). Näiteks toimus Rõuge vallas 2023. aastal raamatukogude ümberkorraldused, mille käigus suleti või piirati raamatukogude lahtiolekut. See otsus sai lugejatelt ning kohaliku kogukonna liikmetelt negatiivset tagasisidet (Rõuge Valla Raamatukogu, 2024).

1.3. Raamatukogude rolli muutus kahanevas maaasustuses ja digiajastu tingimustes.

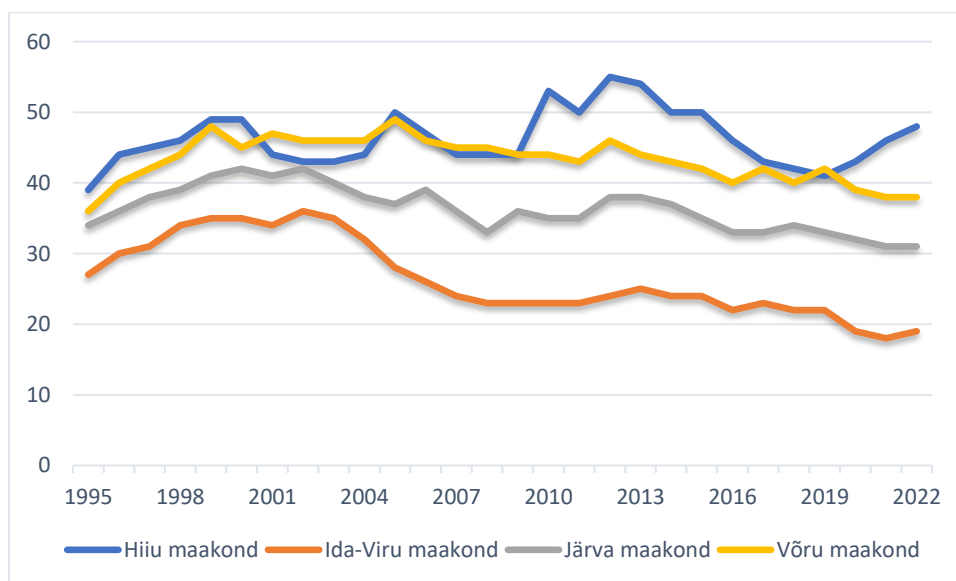
Peale sajandivahetust pidid maaraamatukogud kiiresti kohanema rahvastiku väljarände ning linnastumisega ja samal ajal sammu pidama ühe enam digitaliseeruva maailmaga. 2000. aastatel iseloomustab Eestit tugev linnastumise trend, mille tõttu vähenes kiiresti maapiirkondade rahvaarv (Tammaru jt, 2023).

Enamus Eesti omavalitsused, aga eriti Kesk- ja Kagu-Eesti, kannatasid 2000-2011 aastate vahemikus suure väljarände all (Tammaru jt, 2023). Pealinnadel ja suurtel linnadel üldiselt on parimad võimalused koondada endasse riigi edukaimad ja suure perspektiiviga tootmis- ja teenindusharud. Linnades avalduvad hüperurbaniseerumise mõjud ei jäta kasvuruumi teistele väiksematele asulatele (Marksoo, 1990). Selline trend on omane ka üldiselt mujal Euroopa maapiirkondades ja väikeasulates, kus Leick ja Langi sõnul (2017) võib asukoht avaldada mõju asulate polariseerumises. Perifeersed ja keskustest kaugemate alade elanikkond ammendub suuremate linnade kasvu arvelt (Ernits jt, 2019). Kahanemine Eesti maapiirkondades toimub lisaks eeslinnastumise arvelt, mida noored pered taskukohase kinnisvara ja töökohtade läheduse tõttu

järjest enam eelistavad (Ernits jt, 2019). Roose (2020) kohaselt võtavad eeslinnad ise väikelinna mõõtmeid, sest ligi kümnendik Eesti rahvastikust elab Tallinna, Tartu ja Pärnu eeslinnades.

Bontje ja Musterd (2008) kohaselt mõjutab kahanemist ka massiline töökaotus. Eesti kontekstis saab siinkohal tõmmata paralleele Ida-Virumaaga ja põlevkivitööstuse kokku tõmbumisega. 2000. aastal moodustas tööstus maakonna tööhõivest 50%, 34600 inimesega. 2012. aastaks oli tööhõive osakaal langenud 42%-ni, 28700 töötajaga (Pihor jt, 2013). Töökohtade kadumise mõju kahanemisele on eriti suur just nendes piirkondades, kus suurem osa tööjõust on koodunud ühte suurde tööstusharusse mis ajapikku hääbub, läheb pankrotti või muul moel kaotab oma majanduslikku väärtust. (Bontje ja Musterd, 2008). Haavatava tööturu tagajärjeks on töötus, vaesus ja sotsiaalne tõrjutus, mis omakorda soodustavad kogukondade lagunemist (Tagai jt, 2018).

Statistikaameti (2023a) andmete kohaselt on Ida-Virumaa raamatukogudes lugejaid (saja elaniku kohta) hulga vähem ja palju kiiremas languses viimase 30. aasta vältel olnud, kui Hiiumaal, Võrumaal ja Järvamaal (Joonis 2). Lugejate vähenemine on toimunud raamatukogude eesti keelse arengu ja vene keelt kõneleva elanikkonna arvukuse vastastikusel toimel. Samal ajal on viimastel aastatel peale langust hüppe teinud Hiiumaa raamatukogu lugejad. Taolised trendid on põnevad, sest kutsuvad veelgi rohkem mõistma ja uurima Eesti eri piirkondade kultuuri, demograafia jt mõjusid maaraamatukogudele.

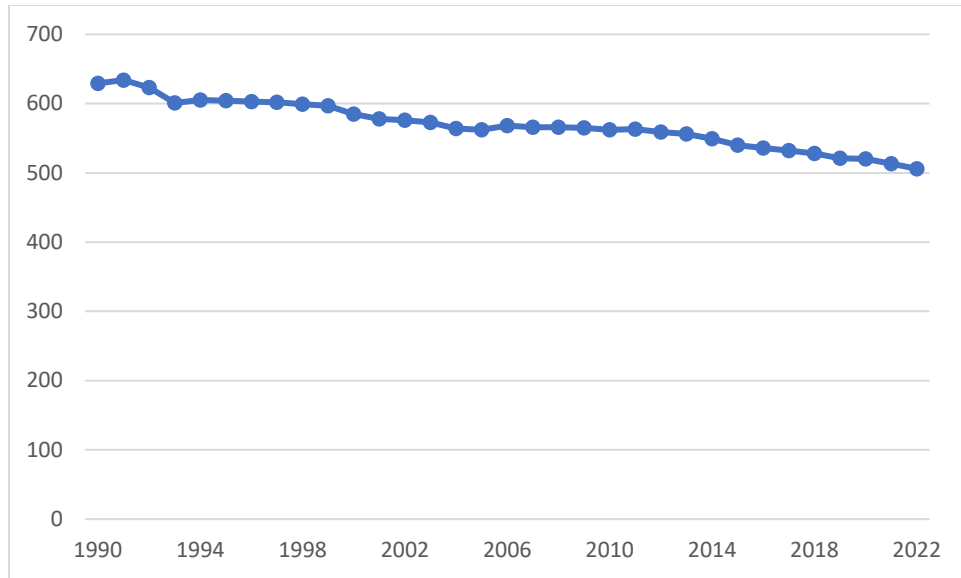

Joonis 2. Lugejad 100 elaniku kohta Järva, Ida-Viru, Järva ja Võru maakondades. Allikas:
Statistikaamet 2024c.

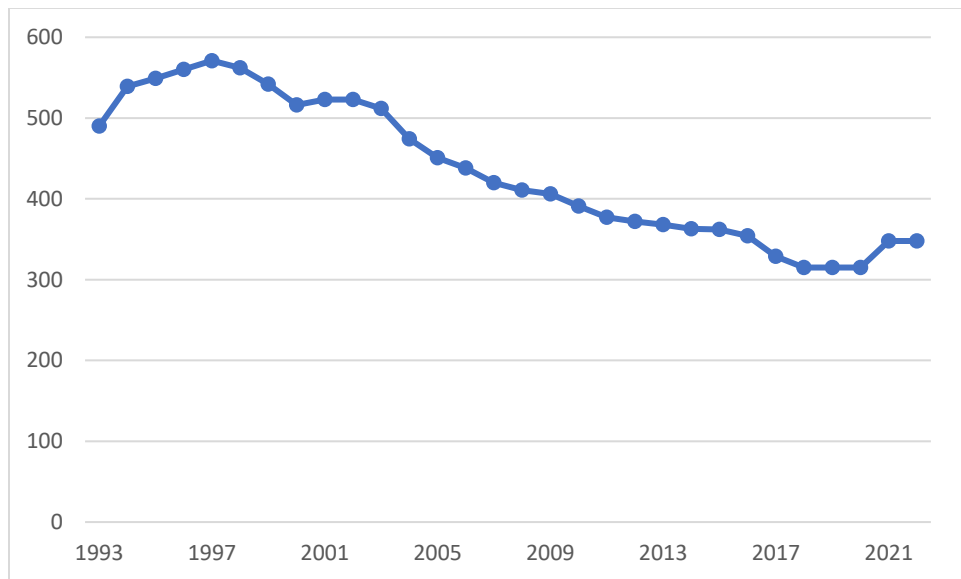
Real jt (2014) räägivad laialt USA maapiirkondade raamatukogudest ja nende digitaalset arengut puudutavatest takistustest. Digitaalne lõhe väiksemates haruraamatukogudes avaldub lugejate arvutite olemasolus, avalikus wifi võrgus ja selle kiiruses ning lugejate ja töötajate endi digitaalses kirjaoskuses. Veel avaldab negatiivset mõju väikevaldade ja nende raamatukogude rahastamispuudujäägid (Real jt, 2014).

Scotti (2011) sõnul olid möödunud sajandi vahetusel inimesed arvamisel, et raamatukogude roll hakkab kahanema tänu interneti hoogsale tulekule. American Library Association (American Library Society, 2007, viidatud Scott, 2011 kaudu) uuringu kohaselt hoopis kasvas 1994-2004 aastate vahemikus USA raamatukogude külastajate arv 61%. Raamatukogude külastus tõusis sellel ajal tänu raamatukogu lugejate huvile kasutada uut avalikku interneti punkti. Clark (2007) mainib, et 73% USA raamatukogudest olid ainsad kogukonna asutused, mis pakkusid avalikku interneti teenust. Avalikud interneti punktid on eriti olulised interneti tugiteenusena mahajäänud piirkondades, kus on suur eakate ja madala sissetulekutega perede osakaal, sest need võimaldavad tasuta ligipääsu digiteenustele (Goodman 2014, Tilga jt, 2022).

Kahanemise ja digimaailmaga kohanemise kõrval on maaraamatukogude suureks mureks ka ebapiisav rahastus. Rõuge Valla Raamatukogu (2024) näitel vähenes eelarve 2023. aastal 2022. aastaga võrreldes 43%. Rahapuuduses vaevlevates maaraamatukogudes on sulgemine tihtilugu paratamatus (Noorhani, 2023). Rõuge vallas suleti 2023. aastal üks ja Lääneranna vallas 4 raamatukogu (ERR, 2023). Maakonnaraamatukogude arv on Eestis juba pikka aega langenud (Joonis 3) (Statistikaamet, 2024a). Väikese eelarve ja vähese lugejaskonnaga haruraamatukogude sulgemine on paratamatus ja tulevikus jätkuv trend. Kooliraamatukogude arv viimastel aastatel on seevastu kasvanud (Joonis 4) (Statistikaamet, 2024b). Raamatukogude koguarv järjest kahaneb veel seetõttu, et eraldiseisvaid raamatukogusid viiakse teise asutusega sama katuse alla, omavalitsuste muude asutustega. Näiteks kolis Rõuge vallas Varstu Kultuurikeskuse raamatukogu kõrgete küttekulude tõttu Varstu kooli (Rõuge Valla Raamatukogu, 2024).

Joonis 3. Rahvaraamatukogude arvu (1990-2022) langus. Andmed: Statistikaamet 2024a

Joonis 4. Kooliraamatukogude arvu muutus 1992-2022. Allikas: Statistikaamet 2024b

Veel võivad teatud haldusterritoriaalsed muutused avaldada mõju raamatukogudele, eriti valdade liitmise näol kui valla keskus liigub kaugemale. 2017. aasta haldusreformi järel jäi 213 varasema omavalituses asemel 79. Vahetult peale haldusreformi ja selle mõjust rahvaraamatukogudele on Otepää valla näitel kirjutanud Reigo (2018), et tema sõnul ei olnud Otepää vallas vahetult peale reformi plaani raamatukogusid sulgeda. Lepiste (2019) haldusreformi mõju käsitlevast uurimistööst tuli välja, et töös läbiviidud küsimustikule vastanute arvates muutis haldusreform

vastanu kodukoha valda rohkem ääremaaks, osad teenused on pärast reformi muutumas raskemini kättesaadavaks ja uus, suurem omavalitsus tahab sulgeda avalikke asutusi.

Enne haldusreformi algatas Kultuuriministeerium 1998. aastal alguse saanud rahvaraamatukogude protsessi, mis on ajakohane ka 2024. aastal. Rahvaraamatukogude moderniseerimist mõjutavad nii haldusterritoriaalsed muutused kui ka elanikkonna infovajadus ning võrdne teenuse kättesaadavus (Kultuuriministeerium, 2024). Rahvusraamatukogu ülesanne on edaspidi arendada ja jälgida teenuse kvaliteeti ning tagada kõikidele maaraamatukogudele võrdsed teenused ja tingimused. Samuti plaanitakse muuta raamatukoguhoidjate töölepingud tähtajaliseks. Oluline on personalivaliku osas korraldada kõiki omavalitsusi kaasavaid konkursse, mille tulemusel valitakse välja kõige kvalifitseeritumad kandidaadid (Talihärm ja Andersoo, 2020; Kultuuriministeerium, 2024).

1.3.1 Raamatukogu roll ankurasutusena tänapäeval

Kairi Tilga (2023) kirjeldab „ankurasutust“ kui teadusmaailmas uudset kontseptsiooni. Ankurasutused on kohapõhised, tihti ajaloolise väärtuse ja kogukonda toetava funktsiooniga kohad, nagu näiteks koolid, haiglad ja raamatukogud. Näiteks pakuvad raamatukogud lisaks kirjanduse laenutamisele ka muid kogukonda toetavaid teenuseid. Scott (2011) märgib, et kuigi informatsiooni tagamine kogukonna arenguks on tänapäevani oluline raamatukogu funktsioon, on alates 1990. aastatest muutunud raamatukogud olulisteks kogukondasid ühendavateks asutusteks.

Raamatukogude kui ankurasutuste teema üle arutleti 2023. aastal konverentsil „Loo või Loobu,“ mis toimus Valgas. Triinu Rätsepp (2023) lõi konverentsil välja, et iga raamatukogu funktsioon on erinev: mõned keskenduvad lugemisprogrammidele ja noortele mõeldud tugiteenustele, teised aga eakate toetamisele ja info kättesaadavuse tagamisele. Valga raamatukogu mängis COVID-19 pandeemia vältel tähtsat rolli, aidates eakatel terviseandmetele ligi pääseda, mille tõttu moodustati pikki järjekordi arvutitola ukse taga. Avalikud digiteenused aitasid eakatel vähendada transpordikuluseid ja ajakulu ning raamatukogu kindlad lahtiolekuajad tõstsid inimeste turvatunnet pandeemia ajal (Tilga, 2023; Rätsepp, 2023).

Klinenbergi (2019) räägib eakate kohta raamatukogudes ja mainib, et need asutused funktsioneerivad kui kultuuri ja seltskonna hoidlad. Raamatukogud pakuvad eakatele

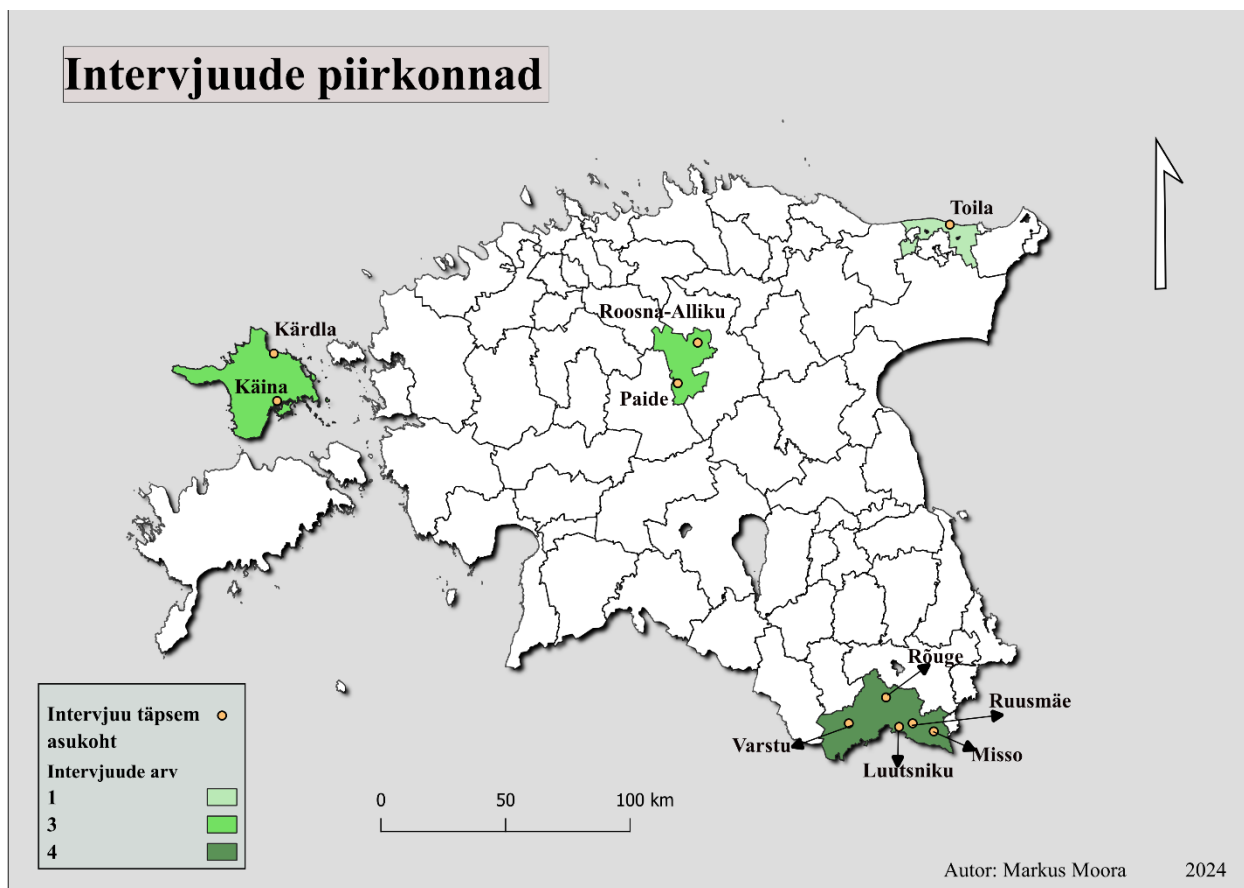
vabaajategevusi nagu kudumis- ja käsitööringid või lugemisklubid aga olulisel määral ka lisategevusi ja haridust erinevate infotundide näol digitehnoloogia vallas. Kuigi päevakeskused pakuvad eakatele olulisel määral omavahelisi tegevusi (Tallinn n.a, Klinenberg 2019) on paljudele kõrges eas inimestele oluline suhelda noorema generatsiooniga. Raamatukogu on paik, kus eakad saavad osaleda vabatahtlikus tegevustes ja seeläbi tunda enda vajalikuna (Klinenberg, 2019). Kogukonda toetavate tegevuste ja koolituste läbiviimine vajab siiski mõne teise sektori või kohaliku omavalitsuse finantsilist tuge (Eblida, 2020).

2. Andmed ja metoodika

Raamatukogude muutuva rolli mõistmiseks kasutasin käesolevas uurimistöös intervjuusid Eesti maapiirkondade raamatukogu töötajatega. Valim on koostatud sihipärase valimina, intervjueeritavate seas oli nii otseselt maaraamatukogude juhid kui ka teised raamatukogude töötajad ja raamatukogudes teenuste osutajad. Nimetan neid intervjueeritavaid uurimistöökäigus üldistavalt raamatukogutöötajateks.

Eesti maapiirkondades olid kaasatud järgmised omavalitsused: Hiiumaa, Toila ja Rõuge vallad ning Paide linn (Joonis 5). Paide on küll linna nimetusega, kuid haldusreformi järel on Paide linna koosseisus mitmed maalise iseloomuga kohad, kuna omavalituse piirid ulatuvad Paide linnast kaugemale. Valitud piirkonnad on läbilõiked erinevatest maalistest kontekstidest Eestis. Majanduslikud, demograafilised ja sotsiaalsed aspektid on kujundanud raamatukogude arengut Eesti eri nurkades mõnevõrra erinevalt. Oluline on mõista mitte ainult raamatukogude üldist olukorda, vaid saada aru ka asukohaga seotud negatiivsetest ja positiivsetest mõjudest maaraamatukogudele.

Haldusreformi mõju on olnud huvialustes Eesti maapiirkondades veidi erinev. Kuigi haldusreformi ei saa lugeda ainsaks põhjuseks miks sotsiaalset taristut on tarvis olnud optimeerida või isegi kokku tõmmata, on haldusmuutused mõnes piirkonnas alles ees. Näiteks avaldas Erik Kalda (2022) artikli, kus ta tõi välja Toila valla ühinemisrääkimised Jõhvi vallaga. Ida-Virumaal on maakohad ja paljud raamatukogud muuhulgas ka eestluse kandjad. Hiiumaa on saarelise iseloomuga, kus on tugevad regionaalse ja kohaliku identiteedi omadused, nagu ka Võrumaal. Ehkki mainitud maakonnaprofiilidele leidub Eestis veel lisaks mitmeid näiteid, aitab eri iseloomuga maakohtade kokku toomine selles uuringus eri kohtade vahel valideerida.

Joonis 5. Valdades tehtud intervjuude arv ja asulad kus intervjuueeritavad töötavad.

Oma töös kasutatud intervjuud tehti laiema uurimisprojekti „Nutika ühiskonna avaram ümbertöötamine: targa maalisuse koosloome vananeva elanikkonnaga piirkondades“. Projekt kestab viis aastat (01.01.2024 – 31.12.2027) ning mina liitusin tegevuse käigus toimunud ulatuslikuma kvalitatiivse intervjuu-uuringuga (2023 september kuni 2024 aprill) raames. Kokku läbi viidud 64 intervjuust samadest uurimispiirkondadest, kaasasin oma töösse vaid raamatukogu tööga seotud isikud. Laiem uurimisprojekt keskendub eakatele maakohtades ja kaasaegse digiühiskonna mõjudele ning seetõttu on minu kasutatud intervjuudes neil teemadel ka suhteliselt suur osa. Kõik intervjuud sisaldavad peale laiema projekti teemade minu tööks ja uurimisteenaks vajalikku informatsiooni raamatukogude muutuvast rollist. Vananeva elanikkonnaga maapiirkondades on raamatukogudel väga suur roll just eakate eludes, kellele osutus projekti põhiline rõhuasetus ning mis on üheaegselt ka sobiv alus minu uurimistööle.

Intervjuude käigus käsitlesid raamatukogude töötajaid oma positsioonist lähtuvalt erinevaid raamatukogudega seotud sotsiaalseid, majanduslikke ja kohaspetsiifilisi aspekte. Valimi piiranguks tuleb lugeda asjaolu, et noorematele põlvkondadele suunatud programmide ja tegevuste kohta ei küsitud intervjuude käigus otseseid, spetsiifilisi küsimusi. Sellest hoolimata rääkisid ja käsitlesid raamatukogutöötajad intervjuude käigus oma tööga seonduvaid asjaolusid piirkonnas ka laiemalt või üldisemalt.

Intervjuud viidi läbi individuaalintervjuudena, kus korraga oli üks intervjuueeritav ja kuni kaks intervjuueerijat. Intervjuueeritava erialase positsiooni tõttu võib intervjuusid lugeda ekspertintervjuudeks, sest intervjuueeritavatel oli valdavalt pikaajaline staaž oma töökohas. Lisaks puutuvad maaraamatukogu töötajad igapäevaselt kokku ka kogukonna murede, rõõmude ja vajadustega.

Raamatukogu kui viimase avatud ankurasutuse muresid käsitleti ka paljudes teistes nimetatud laiemas intervjuu-uuringus. Mina valisin oma bakalaureusetöö analüüsimiseks 11 intervjuud (Paide vallas 3, Hiiumaa vallas 3, Toila vallas 1 ja Rõuge vallas 4 intervjuud), milles osalesid raamatukogutöötajad. Mina liitusin projekti uurimirühmaga ajal, mil intervjuueerimisprotsess oli juba käimas. Oma uurimishuvi esitades sain võimaluse osaleda ise Rõuge valla intervjuudes kaasintervjuueerija ja intervjuu assistendina. Sain selle käigus väärtuslikku välitöö kogemust ja võimaluse intervjuu ametliku osa järel tutvuda erinevate materjalidega ja raamatukogude üldise miljööga. Sain kohal käies ka täiendavat informatsiooni ja kirjalikku materjali, mis andis mulle taustainfot raamatukogude muutumisest. Minu edasine ülesanne oli kõigis projekti kohtades tehtud raamatukogutöötajate intervjuude transkribeerimine ja analüüs.

Selleks, et intervjuudest oluline info leida ning seda kirjeldada kasutasin suunatud sisuanalüüsi (Virkus, 2016): lähtusin sissejuhatuses püstitatud uurimisküsimustest. Kolme uurimisküsimuse raames tekkisid sisu kodeerimise ja teemade klassifitseerimise käigus lisaküsimused ja alateemad, millest omakorda kujunesid välja alapeatükid. Olulisemaid alateemasid illustreerivad analüüsisosas konkreetseid ideid peegeldavad tüüpilisemad intervjuudest läbi käinud tsitaadid. Intervjuusid läbi kuulates tekkisid korduvad teemad ja arvamused, mis lisati vastava ploki alla. Lõpuks tekkis kolm loogilist ja erineva sisuga tulemuste ploki.

Suunatud sisuanalüüsi kombineerisin avatud kodeerimisega, mis võimaldas hoida analüüsi võimalikult avatuna ja avastada ka lisateemasid, mida uurimistööd alustades ei osanud ette näha (Neuman, 2003). Kodeerimise ja ideede koondamise teostasini käsitsi tavapäraseid tekstitöötluste ja tabelsüsteematiseerimise võtteid kasutades. Selleks, et kiiremini ja loogiliselt tsitaatide ja teemade vahel orienteeruda koostasini koodipuu. Koodipuu aitab ka lugejal järgmises tulemuste peatükis erinevate teemade vahel orienteeruda (vaata Lisa 1).

Analüüsisosas keskendub esimene plokk raamatukogudele kui asutustele. Kõige olulisem eesmärk selles osas oli leida üles raamatukogude kahanemisega seotud argumendid ja arutelud, mis raamatukogutaristut mõjutanud on. Antud peatükki koondati lisaks kogukondlikud mured ja probleemid, kuidas nähakse raamatukogude arengut ning milles seisneb raamatukogude ülesanne maapiirkonnas sotsiaalse suhtlemise vahendajana ja erinevate teenuste pakkujana.

Teises plokkis tuuakse välja maapiirkondade raamatukogude innovatsioonid, töötajatega panus kogukonda ning pühendumine oma tööle. Töötajad ise mängivad suurt rolli selles, kuidas kohalik raamatukogu on üles ehitatud ja toimib, mis tegevusi seal tehakse ja kuidas suhestutakse lugejaskonnaga. Muuhulgas koondati sellesse plokki erinevad raamatukogu töötajate poolt algatatud koolitused ning projektid, üritused või nende poolt juhitud külaseltside tegevuse sisu.

Kolmas plokk keskendub eakatele raamatukogudes. Kuna üsna suur osa intervjuude küsimustest olid suunatud eakatele, rääkisid intervjuueeritavad ka väga palju raamatukogudes käivate eakate teemal. Eakad moodustavad huvialustes piirkondades suure enamuse raamatukogu külastajatest ning seetõttu tasub ka vanemaalise vanusegrupi teemat tulemustes eraldi käsitleda.

Tasub mainida, et igal uurimismeetodil, kaasaarvatud kvalitatiivsetel intervjuudel on omad metodoloogilised või tunnetusteoreetilised lähtekohad ning sealt tulenevad piirangud. Esiteks on oluline mõista, et tõde ja selle mõistmine erineb inimeseti (Rubin ja Rubin, 2005). Uurimisprotsessi käigus on siinkohal oluline roll ka intervjuueerijal endal, kelle tõlgendamisoskused intervjuude analüüsimise käigus tulemust mõjutada võivad. Intervjuueeriija ise peab tagama, et mõjutused oleksid võimalikud väiksed (Krista Lepik jt, 2014). Veel tuleb tähelepanu pöörata intervjuueeriija-intervjuueeritava suhtele, tuleb kinni pidada eetilistest normidest ning arvestada, et intervjuueeritav peab end n-ö avama võõrale isikule (Rubin ja Rubin, 2005). Siin

uurimistöös olid intervjuud läbi viidud erinevate uurimisrühmade liikmete poolt. See tõi minu analüüsitud intervjuudesse mitmekesisust.

Tsitaatide ja tulemuste kirjeldamise puhul on arvestatud intervjuueeritud isikute identiteedi konfidentsiaalsena hoidmisega. Lähtusin sellest, et intervjuueeritavatega allkirjastati intervjuu eel informeeritud nõusoleku vorm, milles anti teada, et info esitatakse analüüsiraportites kujul, mis ei võimalda otsest isiku identifitseerimist. Mõnel juhul, kus arvamusel mängib rolli kohaspetsiifika on tarvilik olnud tsitaati siin töös mitte esitada, sest vastasel korral oleks isiku identiteet lihtsasti tuletatav. Teatud tulemusi on isikuandmete konfidentsiaalsena hoidmise eesmärgil üldistatud (näiteks kohanimetus asendatud üldise omavalitsuse nimega). Kuna raamatukogutaristu sulgemisse ja lahtiolekuaegade vähenemisse on Eesti maapiirkondades üldiselt suhtunud kriitiliselt, sealhulgas mõistagi ka raamatukogutöötajate (valdade palgalised töötajad) poolt, siis olen jälginud põhimõtet, et väljaõeldu kriitiliste seisukohtade taga ei oleks võimalik ära tunda konkreetset omavalitsuse palgal olevat töötajat või siis on see tsitaat ära jäetud.

Tööd koostades kasutasin ChatGPT 4 tekstiroboti abi. Tekstirobotit kasutasin näiteks kirjandusülevaate, artiklite ja teemade soovitusteks. Mahukatest artiklitest lasin tekstirobotil teha kokkuvõtteid, et teemast kiiremini selgust saada või lasin tekstirobotil välja otsida artiklist peatükid, mis kattusid minu uurimisteedega. ChatGPT 4 poolt genereeritud tekste ei kopeerinud oma töösse otse, lähtusin artikli tekstist ja kirjutasin oma sõnadega korrektselt viidates ümber, seega kasutasin tekstirobotit peamiselt teabe otsimise kiirendamiseks. Veel kasutasin sama tekstirobotit inglise keelses tõlketöös „Summary,“ ja „Abstract,“ peatükkide genereerimisel. Ka tõlkeid ei kopeerinud otse ChatGPT 4 tulemustest maha, vaid veendusin korrektsuses ja kirjutasin oma sõnadega ümber.

3. Tulemused

3.1. Maaraamatukogu väljakutsed ja olulisus kogukonnale

Esimesele uurimisküsimusele kujunesid välja järgnevas peatükis pikemalt käsitletud alateemad. Selles peatükis võtsin eesmärgiks koondada raamatukogu kui asutusega seotud aspekte. Vastuseid otsides kujunesid järgmised alateemad: kahanemine ja lugejaskonna vähenemine, mahajäämine teiste riikide raamatukogude arengust, puudujäägid rahastuses, töötajate pikaajaline staaži oma töökohas, arvamused haldusreformi mõjust, noored ja uute elanike sulandumine kogukonda, raamatukogude vaheline koostöö ning peatüki lõpetuseks raamatukogu roll ankurasutusena ning omakorda ankru alateemad. Järgnevalt toon välja raamatukogutöötajate mõtted ja vaated mainitud teemade kohta.

Kahanemine ja sellega sounduvad aspektid:

Iga intervjuu läbiv teema, oli paratamatu lugejaskonna vähenemine ja vananemine. Palju meenutati vanu ja „paremaid“ aegu, mil maaelu õitses, tegevus kogukonnas oli aktiivsem ja suunatud rohkematele inimestele:

“Aga nüüd ei ole praktilist seda kontingenti, keda sa kutsud. Mõni üksik ikka on veel jäänud.”

“Nüüd ma ütlesin, et rahvast jääb järjest vähemaks sellist teotahtelist rahvast. Et ei ole enam praegu. Praegu on selline mõõnaperiood”

Kahanemine ja taristu kokkutõmbumine avaldub ka näiteks töötajate tööaja vähendamises ja raamatukogude lahtioleku aegade piiramises. Lugejaskonna arvu kahanemise tõttu mainisid pea kõik raamatukogude töötajad, et varem täiskohaga töötamise asemel ollakse nüüd töö poole või kolmveerand kohaga (tööaega on üldiselt igal pool vähendatud) ja üksikutel juhtudel jagatakse oma tööaega mitme väiksema haruraamatukogu vahel. Selle teema kohta avaldati ka otsest pahameelt:

“Siis me jookseme niimoodi mitme koha vahet. See on täielik absurd. /.../”

“Need on poliitilised otsused! Nendega, noh lõpmatuseni ei saa vastu sõdida, aga ellu peab jääma ja siis sa peabki leidma mingisuguseid mida iganes, välja mõtlema asju, et jääda ellu...”

Edasi väljendub raamatukoguvõrgu kokkutõmbumine selles, et varem „raamatukogu,“ nimetuse all olevad kogud on nüüdseks saanud „teeninduspunktide“ või „haruraamatukogude“ nimetuse. Nimetus muutus alates 2023. aasta esimesest maist. Ühel intervjuul osaleja öeldust saab oletada, et varem raamatukogu nimetuse all töötanud avalik asutus ei ole enam uue nimetuse, ehk „teeninduspunkti,“ nime väärilised. Näiteks mainib see töötaja:

“No ikka raamatukogu võiks ikka raamatukogu olla. See teeninduspunkt ei ütle nagu midagi inimese jaoks.”

Veel toodi välja, et kahanemine pole võrdselt tuntav aastaringselt. Näiteks on suvel elanikkond suvitajate ja vanavanemaid külastavate laste poolest palju mitmekesisem kui muudel aastaaegadel.

“Suvel on hästi palju rahvast siin. Sellepärast, et siin on järv ilus, puhas, puhta veega. Ja käiakse küll. Hästi palju rahvast siin suvel.”

Maaraamatukogude lugejaskonna vähenemine:

Hääbuvates ja kahanevates raamatukogudes mainiti, et suurema osa lugejatest moodustavad eakad. Peamiselt mainiti, et vahe eakate ja noorte lugemuse vahel on küll suur, kuid ka vanemate vanusegruppide vahel on erinevusi. Näiteks laenutavad paari intervjueeritava sõnul teoseid aktiivselt üle 80. aastased lugejad, samal ajal kui nooremad eakad (mainiti vanusegruppi 60-ndates eluaastates) laenutavad harvem.

“Et see põlvkond, kes on täna, kes on tegelikult juba kaheksakümnesed, nemad on olnud väga head lugejad. Ja ausalt öeldes nende järgi, kes tulevad, ei ole enam nii head lugejad.”

Mitmed raamatukogu töötajad tõid välja, et raamatukogusid külastavad enamuses naised. Ka külaseltsid, mis raamatukogudes sageli koos käivad, koosnevad suurel hulgal eakatest naistest, kes on väga aktiivsed kogukonna liikmed. Mehed kipuvad rohkem kodused olema.

„Kus need mehed on? /.../ kui mees juba koju jääb, siis ta sealt enam välja ei tule. /.../ Aga kaasaja mehed on ka ikka seda nagu tore vaadata, kuidas nagu ellusuhtumine muutunud. Nad hoolitsevad oma laste eest rohkem...“

Mahajäämine teistest riikidest ja nende raamatukogu süsteemist:

Paaril korral käis intervjuudest läbi Eesti raamatukogusüsteemi võrdlus välismaa ja naaberriikide süsteemiga. Üksikud töötajad mainisid, et nad on käinud välismaal raamatukogude süsteemidega tutvumas. Kõige enam mainiti ja kiideti Soome ja teiste Põhjamaade raamatukogude süsteemi. Lisaks oli üks intervjuueeritav käinud Iirimaal tutvumas sealse raamatukogude korraldusega.

“Ja samas ütleme siin Soome, Rootsi, Taani /.../ Lihtsalt raamatukogu süsteem Eestis on nendega võrreldes maha jäänud ajas ja, eks mina sealt olengi inspiratsiooni saanud. Lihtsalt kohandanud siis Eesti jaoks.”

Suhtlus, sotsiaalne kapital ja sealhulgas otsene suhtlus naaberriikide eeskujulike raamatukogudega on väga olulised. Head suhted mängisid rolli näiteks ühes raamatukogus, kus töötaja tõi välja, et turvavaravate ja laenutusautomaatide tellimisel oli isiklikest suhetest kasu, et teenust integreerida kohalikku raamatukokku.

“...et isiklikud suhted on hästi olulised. Näiteks raamatukogu, selle tehnika ma ikkagi ostsin niimoodi, ma leidsin Soomest väikese tehase kes toodab siis raamatukogudele turvavaravaid ja siis seda laenutusautomaati /.../ ma sain nagu, väga hea hinnaga...”

Eelarve puudujäägiga seonduvad mured:

Kahanemise kontekstis mainiti põgusalt ka eelarvest tulenevaid probleeme. Puudujäägid omavalitsuste rahastuses piiravad oluliselt raamatukogude tegevust. Selleks, et lisaprojekte või üritusi korraldada, ei piisa ainult raamatukogu regulaarrahadusest. Töötajad peavad oma mõtete elluviimiseks esitama ideed kuskile, kus on lootust vastav projektirahastus leida.

“...et praegu on vedanud selles suhtes, et oleme leidnud oma vallast inimesi, kes on nõus tegema midagi ilma rahata. Aga noh, see ei ole muidugi jätkusuutlik, et kahjuks, et raha tuleb leida. Ja et kui tahad omale kirjanikegi kutsuda siis nad ikkagi küsivad raha. Et noh, sellega tuleb tegeleda, et kui oma eelarvesse natuke raha saad, siis tuleb Kultuurkapitalilt või kuskilt projektide(st) ja hakata küsima.”

“Aga raamatukogu on ju selline koht, peab uuenema, muidu ta ei ole ju raamatukogu, ta on hoidla lihtsalt. Peab uut kirjandust peale tulema, aga kuna raha on väga piiratud, et siis me ikka teeme väga tihedalt ka omavahel koostööd [*maaraamatukogude vaheline koostöö, MM*]...”

Nii arvutite kasutamine kui ka teoste lugemine muutuks tavakodanikule ilma raamatukogu olemasoluta eraldi tellides kulukaks. Mitmel korral tuli intervjuudest välja, et omaette väärtusena nähakse seda, kui raamatukogud aitavad lugejatel erinevate ajakirjade ja ajalehtede arvelt kokku hoida, sest neid saab laenutada või käia lugemas raamatukogus. Eriti oluline on see maapiirkondades, kus suurem osa elanikkonnast on vanemaealised ning kelle eelarved on väikesed. Lisaks ajakirjadele ja ajalehtedele saab raamatukogus kasutada vajadusel ka arvutit. Lugejarvutite kasutamisest tuleb pikemalt juttu järgmise peatüki all.

„Et kes ikkagi tahab lugeda ja loeb, siis ta ikka tuleb raamatukokku, et ei peaks neid raamatuid ostma, et see majanduslik külg tuleb ka kindlasti lisaks veel. /.../ Nojah, ja samamoodi saab koju [...] siis sa ei pea arvutit ostma, kui sa tahad korra kuus arveid maksta, onju, siin on ju tasuta see.“

Raamatukogutöötajate kõrge keskmine vanus:

Ligi kolmveerand intervjuueeritavatest olid oma ametikohal (raamatukogutöötaja) olnud enam, kui 20 aastat, sageli isegi enam kui 30 aastat. Staažikad, pikaajaliselt ametis olnud töötajad mainisid, et raamatukoguga seonduv töö on nende jaoks tööturul ainuke variant (arvestades maapiirkonna tööturгу ja töövõimalusi), mida nad ongi kogu oma tööelu vältel ainsa tööna praktiseerinud. Oli ka üksikuid nooremaid Hiiumaal ja Paines intervjuueeritud töötajaid.

“...raamatukogu rahvas on nagu selline rahvas ka, kes üldiselt ei liigu oma töökohalt./.../ niimoodi, et inimesed nii-öelda naljaga pooleks surevad oma koha peale.”

Intervjueerija: „Elu aeg töötanud.“

Intervjueeritav: „Jah. Kolmkümmend aastat ja niimoodi eluaeg olnud selle koha peal, eks. Et see liikumine ikkagi raamatukogu töökoha pealt on väga väike.“

Üksikud töötajad mainisid oma töökogemust mõnel teisel erialal. Näiteks oli mõnedel muud kogemused keskkooli õpetajana, rahvamaja juhatajana, töö omavalituses või administratiivne töökoht raamatupidajana mõnes ettevõttes. Üks töötaja, kes oli varasemalt õpetaja olnud mainis, et ta on hariduselt pedagoog. Üldjuhul mainiti teist töökogemust peale raamatukogu töö harva.

“ ...kadus ära kool siit [üsna hiljuti] ja pandi ka lasteaed kinni, millest meil on jube kahju. Sellepärast et meil oli väga hea koostöö nendega...”

2017. aasta **haldusreform** ja sellega seonduvad mured:

Pettumust haldusreformi tulemuste üle avaldasid mitmed raamatukogude töötajad. Näiteks Rõuges, kui piiriäärses piirkonnas on kahanemine ja ääremaastumine tihti välja toodavaks teemaks. Kardeti, et tsentraliseeritud juhtimise alla viimine jätab väiksematel kogukondadele üha vähem otsustusõigust. Vähem või rohkem mõjutavad haldusreformijärgsed piiride muutmised ja sulgemised kõigi piirkondade raamatukogusid.

“Minu meelest see valdade ühinemine, üks suur jama. Ma julgen selle välja öelda, eeldatakse, et tuleb üleüldse üks suur [maakonna-ülene] vald. Siis läheb veel asi hullemaks, nii et mida rohkem ääremaks sa jääd, seda kaugemaks need inimesed tegelikult jäävad.”

“...kõik asjad koonduvad [uude vallakeskusesse]. Meil ei ole isegi enam rahvamaja...”

Probleemiks saab olukord siis, kui raamatukogu jääb keskusest liiga kaugele. Üksikutes väiksemates kohtades Rõuge vallas toodi näiteks välja, et varasemate väiksemate valdade keskustega identifitseeritakse tänani rohkem kui uue haldusreformi „*sundliitmise teel*“ määratud keskusega. Rõhutati pikka vahemaad ja reljeefset maastikku (Võrumaal), mis raskendab liikumist. Rolli mängivad ka teatud kultuurilised ja kogukondliku identiteedi eripärad.

“...meil on väljund ikka sinnapoole, [haldusreformi eelse vallakeskuse ja maakonnakeskuse] poole siit. Sest meil on otsetee [maakonnakeskusesse] ka siit...”

“Et siis ma vahel nagu tunnen, et võib-olla tõesti, et see fookus on nagu liiga *[praeguse vallakeskuse-]keskne*, et tegelikult peaks rohkem mujale ka jõudma”

Noored või uued kogukonda saabujad ja nende **kogukonda sulandumine**:

Noori igatsevad taga praktiliselt kõik raamatukogude töötajad. Suurem osa lugejaskonnast moodustavad eakad ja noorte osakaal on mõne intervjueritava kohaselt praktiliselt olematu.

“Noh, siis, kui noori oli siin, siis oli see elu ikka hoopis teine. Sest nüüd on kuidagi rahulikumaks ära jäänud ja vanad inimesed ei liigu eriti väljas, kuigi peaks liikuma.”

Noori on mitme töötaja sõnul raske saada ja meelitada raamatukokku. Peamiselt toodi välja, et enamus vajalikku on internetis olemas ning noorte lugemus võrreldes eakamatega on väga väike.

„Et noori on ju siia üldse raske saada onju, sest et on ju e-raamatud, audioraamatud onju, et kuulatakse neid.“

Suures osas intervjuudes tuli jutuks kokkutõmbumine ja kahanemine. Positiivselt mainisid üksikud intervjuul osalejad, et mõned noored pered on põgenenud linnadest ära, et spetsiifiliselt maapiirkonnas elada ja loodust nautida.

“...aga noori on külla tulnud ja noori peresid ja lastega peresid ja paljulapselisi peresid, aga nemad on tulnud maale elama, metsa elama. /.../ Nemad on tulnud metsa elama, saad aru, metsa elama, tahavad toimetada vaikselt metsas, kust nad iganes tulnud on. /.../ Nad peavad seda oluliseks, et neil on see rahu, neil on seal vaikus, neil on seal looduskeskkond.”

Üks intervjueritav oli tunnistajaks, et Covid-19 pandeemia ajal kolisid üksikud noored pered piirkonda alguses ajutiselt, kuid hiljem otsustasid sinna püsivalt jääda. Põhjuseks toodi muuhulgas turvaline keskkond lastele.

“Et seoses Covidiga, noh ikkagi üks hea asi juhtus /.../ kuna tekkis kaugtöö võimalus, siis paljud need, kellel olid siin mingisugusedki kohad kas siis suvila näolgi, nad tulid [siia valda] tööd tegema ja nii mitmedki ikkagi otsustasid, et nad jäävadki.“

Toodi ka välja, et lähedalasuvad suuremad keskused mõjutavad eelkõige noorte inimeste raamatukogu teenuse kasutamist. Perifeerses, kahanevas piirkonnas on väga vähe või praktiliselt puuduvad töövõimalused ning seetõttu liiguvad noored tööealised päevasel ajal piirkonnast ära keskustesse. See omakorda tähendab, et üha vähem kasutatakse kohalikke teenuseid, sest kahanevas maapiirkonnas viibitakse tööpäeva väliselt, ajal kui inimesed on oma kodudes ning ei ole aktiivsed.

“Et kasvõi raamatukogu kasutamine ma vaatan, et noh, et ma küll hoian oma raamatukogusid ja nad on vajalikud kogukonnale. Aga need ongi, ma saan aru eelkõige vajalikud sellisele vanemale elanikkonnale, kes ei käi oma päevasel ajal kusagil mujal.”

“Ega ei ole väga võimalusi. Siin ei olegi asutusi, kus nad saaksid käia. Ainult õpetajaid on siis pensionil, /.../ Nii et selles mõttes see on ka mõistetav, maal ei ole ju töökohta.”

Vähesed uued maapiirkonda saabujad suudavad kiiresti kogukonda sulanduda. Enamus intervjuude korral tuli jutuks töötajate endi kogukonda sulandumine, mis ühes vallas oli keerulisem kui teistes. Ligi pooled intervjuueeritavad olid oma raamatukogus töötanud ligi 30. aastat ning umbes sama kaua seal elanud ning tõdesid et koheselt ei võetud neid omaks. Kogukonda integreerumine on protsess, mis läbi usalduse tekitamise ja suhtlusvõrgu loomise võtab teatud aja. Kokkuvõttes toodi välja see, et uutel tulijatel ei käi kogukonda sulandumine üleöö.

“/.../ kümme aastat elasin ära, vot siis võisin öelda juba, et ma olen kohalik.”

Koostöö raamatukogude vahel ja muude organisatsioonidega:

Keerulises olukorras, kus ressursi (nii majanduslikku kui ka inimressursi) on vähe, peavad mitmed töötajad eriti oluliseks väikeste raamatukogude vahelist koostööd. Näiteks jagavad raamatukogud omavahel raamatuid ning teevad seda kohalike bussijuhtide abiga.

Väga palju projekte on algatatud mõne teise asutuse poolt, kes kaasab raamatukogud koostööpartneriteks. Koostöös haridusministeeriumiga, ülikoolidega ja muude asutustega korraldavad raamatukogud oma hoones erinevaid üritusi. Programme korraldatakse erinevatele

huvilistele, nii noortele kui eakatele. Raamatukogud ja nende töötajad osalevad mitmetes programmides kui koostööpartnerid.

“Aga [maakonna keskraamatukoguga] ja nendega ma teen kogu aeg sellist koostööd, et paneme bussi peale, mina panen bussi peale. Helistan, et nüüd ma panin bussi peale, et mine vastu. Ja mul läheb niiviisi sinna poole, aga [vallakeskusega] ma ei saa, sellepärast et sinna läheb ainult üks buss hommikul...”

„Põhiline, kus me projekte kirjutame on /.../ Eesti kultuurkapital, et sinna me kirjutame, selliseid väikseid lihtsamaid projekte. Põhiliselt lasteürituste jaoks /.../ et saaks kutsuda kellegi nagu esinema ja seda transporti nagu rahastada, majutust.“

Intervjuudest käis paar korda läbi „Täiskasvanud õppija nädal“ programm.. Täiskasvanud õppija nädal toimub töötajate sõnul korra aastas. Suuremate koostööprojektide hulgas toodi välja veel „Põhjamaade nädal“.

„Raamatukogudes ongi Põhjamaade nädal novembrikuus /.../ need ongi nagu sellised programmid, täpselt samamoodi nagu lastele on eks, lugemisprogrammid, erinevad projektid.“

“Täiskasvanud Õppija” nädal algab 11.oktoober. See on üle-eestiline ja raamatukogud võtavad ka selles /.../aktiivselt osa /.../ kui ta algab siis on välja kuulutatud üle Eesti õpitund, kus siis õpitaks midagi uut.“

Raamatukogu uus roll kogukonda siduva **ankurasutusena:**

Raamatukogu töötajad näevad oma asutusi kui väheseid ja viimaseid avalikke asutusi kohalikus piirkonnas. Raamatukogu rolli ei nähta ainult teenuse osutamisenä vaid see on palju laiem, hõlmates endas väga olulisi lisaväärtuseid piirkonnale ja kogukonnale.

„Et raamatukogude funktsioon /.../ ta ei ole nüüd ainult enam laenutamine, ammu enam mitte. Kuigi palju seda arvatakse. Et siin peadki käima mingit “Tõde ja Õigust,” lugemas onju, ja et see on ju nii igav ja kuiv /.../ eriti tänapäeva uuele põlvkonnale. Aga tegelikult jah, ei teata, et see ongi juba nagu.... mitte nagu, vaid ongi kogukonnakeskus...“

“No ma võin öelda, et roll tegelikult on üsna suur. Sellepärast et ega midagi ei ole teha väikestes maakohtades, raamatukogu on selline keskpunkt..”

Veel mainivad peaaegu kõik intervjuudel osalenud raamatukogude töötajad, et raamatukogude sulgemine omavalitsuste majanduslike probleemide tõttu pole mitte ainult negatiivne juba olemasolevale kogukonnale, vaid tõrjub ka oluliselt potentsiaalseid juurde tulijaid.

“...Raamatukogu ongi ainus koht, mis üldse külas järgi on jäänud. Noh ja kui sa selle ka ära võtad ja nüüd kutsud: “Tule, tule, kirjuta sisse,” onju. Ja miks nad peaksid tulema tegelikult?”

Raamatukogu on üks viimaseid avalikke asutusi, **kus kogukond saab viibida:**

Staažikad raamatukoguhoidjad, kes on oma piirkondades elanud alates nõukogude aja lõpust, on olnud ise tunnistajaks sotsiaalse taristu sulgemisele ja kokkutõmbumisele. Siinkohal mainiti, et raamatukogu ja kohalik pood on viimased avalikud asutused, mis varasemaga võrreldes on alles. Kaks intervjuueeritavat mainisid, et raamatukogu konkreetselt on viimane avalik asutus, sest kohalik pood on samuti suletud.

„Sellel ajal kui mina tulin (valda) kaheksakümmend viis, siis oli, meil oli lasteaed, et meil oli kool, apteek, meil oli veterinaarapteek, meil oli kolm poodi. Jah, kolm. Vahepeal oli isegi neli. /.../ praeguseks hetkeks ma ütlen, et on järgi jäänud ainult raamatukogu.“

“Aga muud kohta ei olegi, poes saadakse ka veel kokku.”

Kogukonnasisene **identiteet ja kultuurilised eripärad** on olulised raamatukogu kui ankurasutuse kujunemisel:

Raamatukogu uus roll kandi viimase ankruna on tulenenud lausaliselt kahanemisest. Viimase avaliku areeni kadumisel piirkonnast kaob ka kohalikku kogukonda ja kultuuri koos hoidev „liim,“ peale mida peavad inimesed ise olema külaelu eestvedajad. Kui kunagi võis akruid olla palju, siis tihti on alles ainult raamatukogu mis hoiab koos koha mikroidentiteeti.

Eesti perifeersetes piirkondades leidub teatud peidetud kultuurilisi ja kogukondlikke nüansse, mis vastavalt toetavad või piiravad omavahelist koostööd. Paljudes intervjuudes paistsid välja ka kogukondade kohaliku kokkuhoidmist rõhutav identiteet, mõnikord ka hoiakud üksteise suhtes või harjumused teise kandi inimestega läbi käia. Väljastpoolt vaadates võib tunduda, et vahemaad külade vahel on väikesed ning seetõttu on koostöö elementaarne. Kohapealsele elanikkonnale on aga oluline just väiksemal ruumilisel skaalal toimiv identiteet. Rõuge vallas on tugev ning kokkuhoidlik identiteet äratuntav näiteks Haanimaal ja Mehkimaal, kuid oma küla või kandi põhine identiteet on oluline ka teistes uuritud maakondades, näiteks Käinas. Kuigi omavaheline koostöö pole sugugi olematu, võtavad piirkonnad esmalt seisukoha enda piirkonna arvamustest ja seisukohtadest lähtuvalt. Tõenäoliselt tulebki väikestes maapiirkondades sellise olukorraga lihtsalt arvestada – ühist Rõuge, Paide, Toila või Hiiumaa valla identiteeti ei saagi tekkida väga ruttu või seda ei peagi ilmtingimata tekkima.

“Et me alati ikkagi leiaks lahenduse, kui on huvi ja tahtmist. Aga vahel nagu jääb selline tunne, et ei olegi, et me hoiame kõik omaette kogukondadesse niimoodi gruppidesse, meil on jube tore, me oleme kogu aeg niimoodi koos käinud.”

“Tähendab [vallakeskusega] ka nagu ei ühildu, sellepärast et esiteks teine kihelkond juba /.../ Juba rahvariided on erinevad.”

Eesti äärealal on **naabrivalve** ka riigikaitse huvides oluline omadus:

Üks intervjueeritav tõi välja huvitava vaatenurga, nähes kahanemist ja n-ö naabrivalve kadumist äärealadel riigikaitse seisukohalt eraldi negatiivseks teguriks. Kogukonnas kus on vähe inimesi ja kõik tunnevad üksteist, torkab võõras inimene kiiresti silma. Kahtlasest tegevusest teavitavad naabrid üksteist kiiresti ja vajadusel antakse info edasi piirivalvele, kes usaldusväärsete kohalikega koostööd teeb. Teenuste täielik likvideerimine äärealadel viib inimeste lahkumiseni, mis omakorda muudab piirkonna tühermaaks, millel keegi silma peal ei hoia.

“Tuli inimene siia ja ta viis ära siit toole. Siis otsekohe mulle helistati, et kuule, sul majas toimub midagi, mine vaata. Ma läksin vaatama muidugi. Ja siis ma sain selle inimesega tuttavaks, seega ütlesin kuidagi huvitavalt, et ahah, naabrivalve töötab!”

Viimase peatüki eesmärk oli käsitleda raamatukogu rolli kogukonna keskusena. Kirjeldasin töötajate vaatenurgast lähtuvalt maaraamatukogusid ja nende rolli ankurasutusena. Tõin välja ka mured ja probleemid mida intervjuude käigus välja toodi ning kirjeldasin ka nende tausta. Järgnevas peatükis analüüsin raamatukogu töötajate panust kogukonnas ning toon välja nende initsiatiivid ja huvitavad tegevused mis maaraamatukogudes igapäevaselt toimuvad.

3.2. Töötajate roll ja raamatukogu teenuse uuendused

Selles peatükis keskendun raamatukogutöötajate initsiatiividele ja panusele kogukonna arendamisse. Alateemad kujundasid teisest uurimisküsimusest lähtuvalt. Vastuseid otsides kujunesid järgmised alateemad: raamatukogutöötajate ülesanded kogukonna toetamisel, seltsid ja nende tegevus raamatukogudes, digikoolituste läbiviimine, lugejaarvutite kasutamine/juhendamine ja lõpuks avatud raamatukogu idee ning teostus. Seda alapeatükki lugedes saab lugeja aimu töötajate endi panusest kogukonnaelu edendamises.

Raamatukogutöötajatel on peale oma põhitöö palju olulisi ülesandeid **kogukonna toetamisel:**

Praktiliselt kõikidest intervjuudes toodi välja, et raamatukogul ja selle töötajatel on üldiselt oluline roll kogukonna liikmete aitamisel ja toetamisel. Toetamine väljendub nii sotsiaalsetes aspektides nagu suhtlus kui ka konkreetsete probleemide lahendamisel. Töötajate enda initsiatiivist algatakse ka erinevaid projekte. Seega tuli intervjuudest olulisel määral taustainfot raamatukogutöötajate lisakohustustest ja lisategevustest, mis rikastavad või toetavad kogukonda.

“See on nagu kohustus, raamatukogude kohustus, me peame õpetama või aitama inimestel tulla toime arvutiga, aga ega see ei ole ainult eakate teema, see ei ole vanuses üldse kinni”

“...kutsusin kokku inimesed, siis kui maailmakoristamise päev oli, siis me meil oli kindlas, tähendab inimesed kogunesid minu ümber keerlema, kus kutsusid arstid ja noh selline rohkem, kellega läbi käisin. Teised ka muidugi.”

“No ma arvan, et nad lihtsalt teavad, kuhu tulla abi paluma. Ma ei kujuta ette, kas kõik teavad seda /.../ Siin on sellised püsivad inimesed, kes teavad, et nad siit abi saavad, mõni käibki siin küsimas, et millal mina tööl olen onju.”

Raamatukogutöötajatel on samuti oluline roll ankurasutuse eestvedajana. Tööaja ja tööülesannete väliselt võib kogukonnas ette tulla juhtumeid, kui on vaja vabast ajast aidata mõne raamatukogu poolt osutatava teenusega või muu probleemiga hädasolijat.

“ /.../ see tähendas seda, et kui oli vaja ikkagi laevapilet kell kaksteist öhtul veel välja printida ja kella neljaks laeva peale saada, siis läksidki välja ja aitasid laevapileti välja printida.“

“Ma isegi käisin, ühel vanainimesel [...] ta kaotas oma telefoni ära, ma käisin temaga isegi üle tee Telias [...] Valisime talle koos uue nuputelefoni, siis aitasin talle selle SIM-kaardi paigaldada, andmed sinna sisse toksida. Kõike seda tegime ka, või ma tegin, nagu aitasin.”

Töötajad organiseerivad vajadusel ka ise vastavalt lugejate soovidele ja vajadustele teoseid koju kohale. Eriti palju mainiti, et kodukannet tehti koroonaaajal. Peale pandeemiat viiakse laenutusi samamoodi kohale neile, kes ise füüsiliselt ei jaksa raamatukokku tulla.

„Siis kodukülastused selles mõttes, et me teeme kodu kojukannet niiöelda meil on teenindus raamatukogu poolt.“

Toodi ka näide raamatukogude töötajate initsiatiivist pakkuda lisaharidust noortele. Tegemist oli antud näite puhul teaduskooliga, kus vabal ajal andekad noored saavad ja lisategevust õpingute kaudu. Tegevuse eestvedaja mainis, et endal jääb ressursi puudu nii majanduslikus mõttes kui ka teatud akadeemiliste teadmiste õpetamisel. Seetõttu soovitakse teha koostööd Eesti Teadusagentuuri või ülikoolidega ja otsitakse abi erinevatest rahastusprogrammidest.

“...et see on nagu minu idee, aga ma sain ühe lapsevanema kaasa, me alustasime laste teaduskooliga.”

Raamatukogusid kasutavad tegevuseks erinevad **seltsid**:

Kahanevate piirkondade raamatukogudel on oluline roll toetada kohalikke külaseltse. Külaseltside liikmed on peamiselt kogukondlikult aktiivsed naised. Erinevate tegevuste alla seltides koonduvad

lugemisringid ja raamatusõbrad, tantsuringid, näiteringid või kudumis- ja käsitööringid. Mainiti ka, et külaseltsid saavadki mõnikord kokku just raamatukogus (korra või paar korda kuu jooksul). Nagu kahanevatele piirkondadele omane, löövad neis seltsides kaasa samuti peamiselt eakad kogukonna liikmed.

“Tantsumemmed on ka tublid, seal on, ikka päris eakaid ja käivad koos ja äge seltskond on. /.../kambas seal viis-kuus inimest on järgi jäänud, seal käivad niimoodi külakorda..”

“Esmaspäeva õhtuti on memmede tantsurühm on nii-öelda, /.../ nendel on alati üks suur pidu ja söögilaud./.../ Et nad nagu lahendavad kõik oma maailma probleemid omast arust seal ära, et nad saavad seal kiruda ja nad saavad seal takka kiita ja nad saavad seal arutada neid asju.”

“Hiiu keele ringi käib koos, hiiu keele oskajad. /.../ meil on sihksed asjalikud vanaprouad seal.”

Peale selle, et töötajad lubavad seltsidel oma asutuses töötada, on üksikud intervjueeritavad ka nendes seltsides ise eestvedaja rollis. Infot ürituste kohta levitatakse peamiselt suust-suhu ja ainult üksikute eakatega suheldakse läbi interneti või telefoni teel.

“...tähendab, ma lõin siin külade seltsi. Ja siis ise olin eesotsas ja igasse külla, siis ma sain omale abilise, külavanema.”

Seltsid koosnevad ainult teatud kogukonna liikmetest, kes on aktiivsed. Tihti toodi välja, et kohale tulevad samad näod ja seltskonnad, kes saavad omavahel läbi.

“Et ikkagi tegelikult meil on ju eakaid palju rohkem, aga kõik ei käi koos ja kõik ei võtagi osa nendest huvitegevustest.”

Veel tõdesid üksikud töötajad, et kahaneva kogukonna tagajärjel on ka aktiivne seltsielu puhtalt inimeste arvu tõttu kokku tõmbunud. Paljud liikmed ja elanikud üldiselt on kas ära kolinud või siit ilmast lahkunud.

“Aga seltsi poole pealt. Vaat seltsi poole peal on toimunud selline suur vanuseline hüpe, või muutus. Kui me kaks tuhat viis alustasime ja siis ma ütlen, et ma täna igatsen tegelikult taga seda seltskonda, kellega me alustasime. Aga paraku nendest on väga paljud juba lahkunud.”

Raamatukogutöötajad on ka ise läbi viinud **digikoolitusi**:

Digikoolituste teema tuli intervjuudes tihti üles, sest laiemal uurimisprojekti üks fookuseid oli maakohtade digielu ja nutistumise vajaduste mõistmine. Enamus intervjuueerituid raamatukogu töötajaid oskasid ka omalt poolt tuua huvitavaid näiteid ning kogemusi seoses digioskuste õppega.

Raamatukogude töötajad on ka ise eraldi läbinud digiõppe koolitusi. Edasi jagavad nad oma teadmisi kogukonnale (enamasti eakatele).

“A, mis ma teen praegu /.../ õpetasin seda mobiiltelefoni kasutama /.../ See oli ette nähtud kohe, läbi selle koolituse.”

Kõik ei osale koolitustel võrdselt. Tihedamini käivad eakad, kes ongi iseloomult aktiivsemad. Eakate inimeste aktiivsusel mängib teatud rolli ka kohaspetsiifika ja see kui aktiivne on antud kogukond. Üks intervjuueeritav tõi välja, et hiljuti läbiviidud koolitusel olid osalejad varasemate koolituste kogemust arvestades eriti aktiivsed.

“Et ma ütlen tõesti, et selline väga aktiivne grupp, et siin töökaaslaste kogemus või see paari aasta tagune oli hoopis teistsugune. Et nad olidki kuidagi [vallas] sellised aktiivseid kohe haarasid asju.“

„Jõuavadki siis need, kes juba enam ei käi tööl, kes ongi pensionil. Ja ikkagi jah, selliseid seitsekümmend pluss vanuses. Et ega kuni seitsekümmend käib inimene tööl ja ta on ikkagi nagu pigem nagu pädev, on ju?“

Ühe intervjuueertava kohaselt on tavaline, et isegi noored käivad raamatukogudes erinevate digiteenustega abi saamas. E-teenustega ei otsi abi ainult eakad.

„On noori, kes ei oska ID-kaarti kasutada, aga noh, lihtsalt nii erinevaid valdkondi on, kellel on vaja tollipabereid täita, kellel on vaja seal lennupiletit osta, eks ju, et ka tihti ka mõni noor inimene ei ole kasutanud, ma ei tea oma ID-kaardi, PIN-koode ja nii edasi.“

Digikoolituste läbiviimiseid raamatukogudes on idee poolest soovitud läbi viia grupikoolitustena. Probleemiks esineb tihti see, et reklaamitud info kas ei jõua kõikidele kohale, või piisavalt palju huvilisi kogukonnas lihtsalt ei teki. Pea iga näite puhul, kus eakate digikoolitust mainiti tuli välja, et avalikule grupikoolitusele ilmuvad tihti kohale ainult üksikud eakad.

“...ega gruppi tule kohale, et ikka tuleb kas üks või kaks. Et pigem on need individuaalkoolitused...”

Digikoolitusi (individuaalkoolitusi ja digikoolitusi rühmades) veavad peamiselt läbi selleks kvalifitseeritud isikud või raamatukogu töötajad ise. Veel toimus ühes maakonnakeskuses “Muna õpetab kana,” programm, mille käigus õpetasid hoopis lapsed eakaid elementaarseid ja lihtsaid digioskuseid valdama.

„...keskkogu teeb ju neid “muna õpetab kana,” asju. Et noored /.../. Nemad on siis koolitaja rollis ja tulevadki need memmekesed, taadikesed sinna arvutite taha ja näidataksegi, et see on hiir, see ei hammusta sind onju. See on ekraan, kuhu tuleb pilt, näidatakse kuidas arvutit käima panna, kuidas see toimub, see on see „muna õpetab kana,” variant.“

Intervjueeritud töötajatel on endil digioskused erineval tasemel. Staažikamad töötajad, kes olid raamatukogus töötanud üle 30. aasta, tõid välja et nende digioskus piirdub raamatukogu siseste tegemistega. Kokku nelja näite kohaselt, saab raamatukogu töötaja hakkama algeliste digiteadmistega ja digivahenditega ning vajadusel küsitakse abi digispetsialistilt. Näiteks rääkisid need neli eakamat intervjueeritavat, et nad ka ise põhimõtte pärast ei kasuta nutitelefoni. Kuigi teatud määral on digioskused raamatukogu töös vajalikud (näiteks aruannete koostamine, lugejate registreerimine), ei vaja enamus tegevusi keerulisemaid digioskusi. Mitmel korral mainiti, et keerulisemate ülesannete korral pöördatakse vastava raamatukogu(de) digispetsialisti poole.

„See on jälle see asi, mida tegelikult raamatukogujuhid peavad tegema. Aga siin ongi see näide /.../ et raamatukogud peavad olema väga IT-teadlikud. /.../Aga kui mul on maapiirkonnas raamatukogu juht, kellel ei ole endal nutitelefoni eks /../ et ma ju ometi ei tõuka teda töövaldkonnast kõrvale ainult sellepärast, et tal ei ole nutitelefoni, sest ta teeb eakatega näiteringi, ta teeb seal igasuguseid kohvitubasid, üritusi, kogu aeg tegeleb nende eakatega.“

„Mul on oma nuppudega telefon sellega helistada saab, sõnumeid saab saata, aitab küll.“

Arvutite ja interneti kasutamine raamatukogus:

Avaliku teabe seaduse §55 kohaselt, mis võeti vastu 2000. aasta novembris, oli 2002. aastaks rahvaraamatukogude kohustus tagada juurdepääs avalikele arvutivõrkudele (Avaliku teabe seadus,

2000). Ka intervjuudes toodi välja, et internetile ligipääs on raamatukogude üks olulisemaid väärtuseid. Raamatukogude sulgemisega kaob edaspidi üha rohkem ka ligipääs avalikele arvutivõrkudele. Avaliku võrgu kaotamist saab õigustada sellega, et pea igal on täna olemas isiklikud nutiseadmed ning internetivõrk katab tervet riiki ja riik ei pea sellist üle-eestilist võrku tagama. Kuigi internetivõrk on Eestis heal tasemel, ei ole kõigil kodudes kaasaegseid nutiseadmeid, head interneti ühendust või vajalikke digioskuseid.

“...meil oli nagu kolm seda arvutit onju kus, mis kasutati. /.../ Ma võtsin sealt ühe ära, sest ruumi oli vaja, neid ei kasutata. /.../Kui nad tulevadki internetti onju, nad tulevad oma asjadega”

„Tänapäeval raamatukogu teenuse juurde kuulub siis/.../ see arvuti kasutamise võimalus /.../ inimene peab saama riigiteenustele juurde“

Kuigi avalik internet on ka praeguseks olemas enamikes, kui mitte kõikides Eesti raamatukogudes (vähemalt lugejaarvutite interneti ühenduse olemasolul), mainiti Hiiumaal uhkusega, et nende raamatukogu oli Eestis esimene, mis võttis kasutusele interneti.

“Ja näiteks ma tahan veel öelda seda, et 1997. aastal oli meie raamatukogu esimene raamatukogu Eestis, kus võeti kasutusele internet.”

Vaid ühe intervjuu puhul tuli välja, et lugejate vähese huvi tõttu ei ole selles raamatukogus avalikku interneti punkti. See oli ainuke näide avaliku interneti punkti puudumisest.

„Ja siis näiteks noh, meil ei ole praegu raamatukoguski, meil ei ole sellist kohta nagu avaliku internetipunkti. /.../ Lihtsalt me nägime, et ei ole vajadust. Et arvuti seisis meil mingi kaks, kolm aastat niimoodi, et ei kasutatud.“

Kuna lugejad kasutavad enamikes raamatukogudes digiteenuseid võrdlemisi harva (näiteks makstakse korra kuus arveid), ei pea ühe intervjuueeritava sõnul kõigil olema kodus internetiühendust, sest kohalik raamatukogu pakub interneti teenust kõigile.

“Kas üldse kõik kodumajapidamises vajavad internetti? /.../ Ta saab tulla raamatukokku!”

Tõsiasi on ka see, et äärealad ja väikesed külad asuvad ühendust võimaldavast taristust kaugel. Seetõttu puudub tihti sobiv internetiühendus ja isegi korralik telefonilevi.

“Ma pean õue puuriida juurde minema, et ma saaks telefonigagi rääkida.“

Kärdla raamatukogu kasutab väga uuenduslikku pikka töötajavaba lahtiolekuaga. Näiteks on seal võimalik kasutada lugejaarvuteid ka ilma töötaja kohaolekuta ajavahemikus 6:00 – 22:00. Süsteem toimib ID-kaardi toel. Lugeja saab iseseisvalt hoonesse sisse ja lugejaarvutitele ligi, kui tal on vastava kellaaja broneering. Siiski, ei saa teenust kasutada need, kes ei ole ennast lugejaks registreerinud või kes on alla 16-aastased.

Avatud raamatukogu kontseptsioon kui maaraamatukogude innovatsioon:

Kuigi maaraamatukogude lahtiolekut ja töötajate tööaega on olulisel määral viimaste aastate jooksul piiratud, oli see kaasa toonud hoopis uue iseteenindava/avatud raamatukogu lahenduse (nt Hiiumaal ja Rõuges). Avatud või iseteenindava raamatukogu täpse nimetuse osas erineti, kuid põhimõte jääb samaks. Täpsemalt on piiratud lahtiolekuaja ja töötaja olemasolu tõttu pandud toimima süsteem, kus lugeja saab ise kohale tulla ja iseseisvalt raamatuid laenutada ka ilma töötaja füüsilise kohalolekuta. Iseteenindav raamatukogu on maapiirkondades võrdlemisi uus süsteem.

“...ma tegin näiteks raamatukogus avatud raamatukogu, mis tähendab seda, et ID-kaardiga saab lugeja sisse tulla siis ka, kui töötajaid kohal ei ole ja ta saab kasutada raamatukogu teenuseid siis sellel ajal, mis talle sobib.”

Seejuures on ääremaa maaraamatukogud teiste Eesti kohtadega võrreldes selle süsteemi isegi suhteliselt varem juurutanud. Näiteks sai ka Viimsi Raamatukogu iseteeninduse automaadi alles 2021. aasta oktoobris (Viimsi Raamatukogu, 2021). Rõuge ja Hiiumaa valdades hakkas süsteem toimima samal aastal. Erinevus väiksemate piirkondadega võrreldes peitub lahtiolekuagaegades ja laenutusautomaatide olemasolus. Toodi välja ka, et iseteenindus toimib ilma iseteenindusautomaadita. Näiteks on olemas eraldi ruum, kuhu lugeja saab iseseisvalt kohale tulla ja erinevaid teoseid lugeda.

“Me avasime selle 2021. aastal, niiet kaks aastat. Kaks aastat on täis saanud.”

Laenutamine saab toimida nii iseteenindusautomaadiga (nt Kärdlas) kui ka lihtsamalt, näiteks teose triipkoodist saab saata pildi raamatukoguhoidjale e-maili või sms-i kaudu ja töötaja märgib

teose manuaalselt süsteemi laenutatuks (nt Rõuge valla raamatukogudes. Intervjuudes mainiti, et süsteem toimib tänu usaldusele kogukonnas ning kaamerasüsteeme pole.

“[koha nimi] raamatukogu on nüüd ainult üks kord nädalas lahti koos raamatukoguhoidjaga, eks ju. Aga me olime selle asja nii organiseerinud, et praegu küll, et nad keegi ei jää teenindamata”

“[koha nimi] ta toimib, mingit suurt sellist jooksu selle [töötajavaba laenus] peale muidugi ei ole, aga inimesed saavad teenindatud.”

Iseteenindava raamatukogu süsteem on hea näide teenuse kohanemisest. Siiski pole uue süsteemi puhul massilist kasutust täheldatud. Peamiseks põhjuseks on see, et inimesed tulevad raamatukokku enamaks kui teoste laenutamiseks. Näiteks öeldi, et lugejad tulevad ikka kohale spetsiifiliselt lahtiolekuaegadel, kui töötaja on majas. Raamatukogutöötajalt küsitakse soovitusi ja teoste tutvustusi ning töötajad mainisid, et inimeste abiga on huvipakkuvaid teoseid lihtsam riiulite vahelt üles leida.

“...muidugi samas ikkagi jääb teatud grupp inimesi, kes tulevad ainult siis, kui on raamatukoguhoidja, sest need tahavad, et nendele antakse nõu, neile soovitatakse midagi, nad tahavad rääkida, eksju. Nad tulevad suhtlemise pärast.”

3.3. Maaraamatukogu olulisus eakate elus

Üheks selliseks grupiks, kelle jaoks on raamatukogu enam kui üksnes endale raamatu üleskorjamise koht, on maapiirkondade eakad. Eakad on peamine rühm inimesi, kes maapiirkondades kasutavad raamatukogusid. Järgnev alapeatükk koondab endas järgmised teemad: abi otsimine raamatukogutöötajatelt, tegevused mida eakad raamatukogus käies vajalikuks peavad, füüsilise paberi pealt lugemine kui motivaator raamatukokku minemiseks ja muud vajadused näiteks suhtluse nimel raamatukogus käimine.

Just eakad pöörduvad tihti raamatukogutöötaja poole **abi otsimiseks**:

Peale selle, et eakad käivad raamatukogudes raamatuid lugemas või lugejaarvutit kasutamas, toodi igas intervjuus välja erinevad probleemid millega raamatukogudest abi otsitakse.

“Pangaülekanded, tihtilugu maksed. Tellisin inimestele ajalehti, ajakirju. Ma olen kõike teinud.”

Intervjuudest, tuli välja huvitav ning kohati murettekitav info eakate usaldusest raamatukogutöötajate vastu. Mitmed uuringul osalenud raamatukogu töötajad tõstsid teemaks eakate usalduse. Täpsemalt palutakse töötajatelt abi terviseandmete ning arstiaegade broneerimisel (digilugu) ja lisaks ülekannete, püsikorralduste ja pangateenuste kasutamisel. Vähesed digioskuse tõttu usaldatakse oma delikaatsed andmed ja vajalikud toimingud täies ulatuses raamatukogu töötajate kätte.

Abi otsimisel tõi üks töötaja välja huvitava juhtumi. Tegemist oli töötaja sõnul petuskeemiga, millesse eakas soovis agaralt investeerida. Oskuste puudumisel otsiti raamatukogust abi ning olnud tutvunud olukorraga, keeldus töötaja abi osutamast. Lõppkokkuvõttes sai siiski antud näite puhul abistatav head nõu ja abi, ilma et ta oleks seda endale teadvustanud.

”...näiteks oligi, et üks eakas tuli, sattus selle petuskeemi ohvriks, keegi helistas talle, et investeerida. /.../ Siis palus töötajat et ta aitaks. Ja töötaja ütles, et ei, me ei tee sellist asja.”

Enamus intervjuueeritavad mainisid, et terviseandmete kontrollimisega tekib eakatel probleeme ja sellega vajatakse abi. Üks intervjuueeritav väitis vastupidist, et digiloo kasutamine on üks asjadest, mida mitmed eakad siiski ise oskavad teha, sest mainitud keskkond leiab selles eagrupidis suhteliselt tihedat kasutust ja digiteekond sinna jääb meelde.

“Siis digilooa tegelikult olid kõik tuttavad, nad ütlesid, aga me teistmoodi ju ei saagi.”

“Ja üks asi, mis neile väga pakkus huvi seal noh, tutvustasin neid riigiteenuseid ka, noh see ID-kaart, Smart-ID kasutamine ja kõik siis need Eestis digilukku sisselogimised ja kuidas andmeid vaadata, et siis see üks suur küsimus oli: „kust ma näen, palju mul on hambaravi hüvitist järgi?”

Veel öeldi mitmel korral intervjuu käigus, et tihti selle asemel, et ise mõni vajalik toiming ära õppida, tahavad eakad, et töötaja nende eest vajaliku tegevuse ära teeks. Töötajad tõidki välja, et nende eesmärgiks on läbi aitamise õpetada, aga sageli eeldatakse, et raamatukogutöötaja jääbki neid asju tegema.

“...et arvuti on olemas, et tule ma aitan. „Ei, mina ei taha, sinuga läheb kiiremini, sa oled õppinud!“ Muidugi mul läheb kiiremini, aga tema võiks ju ka õppida.”

“Kas neil on raha mingisuguse arvuti jaoks. Nad pigem tulevad siia ja lasevad mul ära teha ja ei hakka ise vaeva nägemagi.”

Konkreetsed tegevused, mis eakad raamatukogudes käies oluliseks peavad:

Intervjuudest joonistusid välja kindlad tegevused ja teenused mida viimaste aastate jooksul eakad kasutavad või tarbivad ning mille pärast nad raamatukokku tulevad. Kõige rohkem mainiti, et eakad vajavad abi erinevate e-riigi teenustega nagu digilugu. Samuti käiakse raamatukogus rahaliste toimingutega tegelemas. Töötajad on tihti abistanud püsikorralduste tegemisega või arvete tasumisega. Veel kasutatakse raamatukogu, et vajalikke pileteid ja dokumente välja printida.

„Digilugu just. Koroonaja ajal ju oli see hästi populaarne, on ju. Et siis käidi siin neid tööendeid printimas.“

„Skännimine, printimine, noh, arvuti kasutamine onju. Pangas käiakse tehinguid tegemas, eks. E-maile vaadatakse, e-mailidele lugemine on väga oluline.“

“...mulle ka tundub nii, nad väga palju tahavad soovitamist raamatutel, et noh, et mida lugeda ja kust lugeda /.../. Sa ei tea kust otsida, kui oledki lihtsalt lugeja...”

Füüsilise paberi pealt lugemine on peamine põhjus miks eakad e-lugereid ei kasuta ja käivad raamatukogus:

Füüsilise paberikandja pealt lugemine oli mitmete intervjuul osalenute puhul välja toodud kui üks peamisi põhjusi miks eakad eelistavad laenutada raamatuid raamatukogudest ja ei kasuta näiteks e-lugereid. Noored on harjunud kasutama e-raamatuid ning loevad kirjandust ka internetist ja üha vähem paberi pealt. Eakate puhul on tihtipeale teistpidi, sest nad eelistavad väikesel arvutiekraanil oleva teksti asemel füüsilist ajakirja, ajalehte või raamatut. Eakatel on teksti lugemisel oluline selle suurus ning paberikandjal olev tekst on neile tuttavate mõõtmetega.

Kuigi valdavalt oldi sarnasel seisukohal, et eakad loevad parema meelega teksti paberikandjal, tuli välja üks huvitav erand. Ühe digikoolituste järelmõjukuks loeti seda, et e-raamatud ja nende

kuulamine pakkus eakatele huvi. Öeldust saab järeldada, et mõnede kaasaegsete võimaluste puhul on ka oluline seda inimestele, näiteks eakatele arusaadavaks teha.

“E-raamatukogu näitasin ja seal paar inimest juba ütlesid, et “oi, see on nii äge!” Saab lugeda ja saab ka kuulata, tegelikult panevad autos käima ja et see neile meeldis väga.”

Üksikud staažikamad raamatukoguhoidjad mainisid, et vaatamata nende digipädevusele, eelistavad nad ka ise füüsilist välja printitud teksti digitaalse kirje asemel.

„Mina näiteks, kui mul on vähegi võimalik, ma siis kasvõi prindin välja, ma loen paberi pealt. Ma ei ole ekraanivaenulik, aga mul peab siis olema suur, kaks korda suurem (ekraan). Paberi pealt näed vigasid rohkem näiteks kui ekraani pealt lugedes.“

Eakate vajadused raamatukogus ei piirdu ainult raamatute lugemise ja abi otsimisega:

Intervjueeritavad mainisid, et sotsiaalne vajadus olla ära kuulatud on üks peamisi eakate vajadusi. Seda seostati ka osaluega kohalike poliitiliste otsuste tegemisel kogukonnas. Vajadus olla kaasatud valla tegemistesse ja teada, et nende arvamus loeb oli praktiliselt kõikides intervjuudes korraks ühest või teisest vaatenurgast mainitud. Kodulähedased raamatukogud saavad siin olla olulised kohad, kus arutelud ja koosolemised toimuvad.

Hajaasustusega piirkondades on raamatukogu koht, kus eakas saab vajalikul määral sehelda väljaspool kodu. Raamatukokku minnakse spetsiifiliselt lahtioleku aegadel, et töötajalt soovitusi küsida ning peale pereliikmete ka teisi inimesi kohata. Üks töötaja mainis, et ta peab ka ise tähtsaks seda, et lugeja lahkuks tema juurest rõõmsa meelega.

“Nad vajavad nagu palju sellist emotsionaalset tuge, /.../ et raamatukogu on hästi nagu palju selline nagu toetavat ülesannet täidab inimeste /.../ elus.”

“Et ma nagu väga tahan, seda raamatukokku tuleb inimene, ta lahkuksid hea tundega ära. Et ütlebki, et see on üks mõnus koht, et kus käia.”

Kuna intervjuud, mida oma töös kasutasin, käsitlesid ka laiemalt eakate elu ja heaolu maal, siis väärrib märkimist ka see, et tervikuna tunti muret eakate arvamuste ja seisukohtade tahaplaanile jäämise pärast.

“Ma ainult kujutan ennast nagu kuskile aastatesse seitsekümmend viis pluss näiteks palju mina saan midagi siin mõjutada. Mitte muhvigi”

“Tegelikult nad tulevad kasvõi kohale juba. See kohale tulek, kui ta on võimeline kohale tulema, on väga oluline. Kas ta seal sõna sekka ütleb, kas see sõna midagi loeb, onju, aga kui ta tuleb välja, ta tunneb ennast vajalikuna tegelikult.”

4. Järeldused ja arutelu

Raamatukogude roll maapiirkondades on demograafilise kahanemise ja raske majandusliku olukorra tõttu muutumas. Ajalooliselt on raamatukogud põhiliselt funktsioneerinud kui hariduse- ja teabekeskused. Viimastel aastatel on juurde tulnud ankurasutuse kontseptsioon ning raamatukogude ja nende töötajate ülesanded on üha rohkem laienenud kogukonna toetamise suunas. Intervjuude tulemused kinnitavad, et raamatukogud on muutunud olulisteks kogukonna tugipunktideks. Raamatukogude uute väärtuste hulka kuuluvad tänapäeval peale raamatute laenutamise ka sotsiaalsed aspektid nagu suhtlus, lugejate digitaalsete oskuste arendamine (digikoolitused) ning erinevad kultuuri- ja haridustegevused nii noortele kui ka eakatele.

Rahvastiku kahanemine ja kohalike omavalitsuste majanduslikud väljakutsed mõjutavad raamatukogude käekäiku ja kokkutõmbumist ka edaspidi. Languse trend käsitletud maapiirkondades kajastub nii analüüsitud kirjanduses kui ka intervjueritud töötajate arvamustes. Kuigi raamatukogude sulgemine maapiirkondades jätkub trendi järgi arvatavasti ka edaspidi, on võimalik strateegiliste ja innovaatiliste lahendustega sulgemise protsessi piduradada. Selleks, et raamatukogud saaksid kahanemise ja ebapiisava rahastuse küüsis ka edaspidi hakkama saada, tuleb väärtustada nende toimimist kogukonna keskustena, edendada avatud raamatukogu kontseptsiooni ja olemust või integreerida ka muid teenuseid raamatukogu katuse alla.

Raamatukogude kaotamine ja sulgemine tähendab pikka aega kujunenud sotsiaalse ja haridusliku võrgu lammutamist. Kogukonna ankrute tekkimine on pikaajaline protsess, sest inimestel peavad asukohaga seoses kujunema isiklikud sidemed ja mälestused, et teatud positiivne kohatunnetus jõuaks kujuneda. Üheltpoolt on ainuvõimalus ja loogiline sulgeda omavalitsusele liigseid majanduslikke raskusi põhjustavaid raamatukogusid, kuid oluliselt raskem on mõõta nende asutuste väärtust sotsiaalsel tasandil.

Kahanemine on sundinud maaraamatukogusid leidma uusi võimalusi oma relevantsuse säilitamiseks. Prindle (2020) kirjutas COVID-19 pandeemia ajal, et innovatsioon sünnib tihti läbi raskuste ja keerulisel ajal ning tõi näited innovatsiooni saavutamisest kriiside ajal minevikus. 2020. aasta pandeemia vältel edendas Tallinna Keskraamatukogu edukalt oma e-raamatute laenutamist. Võrreldes 2019. aasta sama perioodiga tõusis laenutatud e-raamatute arv 1400% (Eblida, 2020). Maaraamatukogudes toimus avatud raamatukogu arendamine 2021. aastal, peale suurema

pandeemia laine hääbumist. Selleks hetkeks olid raamatukogu töötajad kogenud pandeemia negatiivset mõju külastajate arvule ning juba pikalt täheldanud üldise kahanemise mõju. Samal ajal on raamatukogudele tulnud uued suunised kohalikest omavalitsustelt, kes kokkuhoidu silmaspidades ei näe vähe kasutust leidvate avalike asutuste ülalpidamise otstarbekust. Seega saab järeldada, et eelmises peatükis välja toodud innovatsioonid pole sündinud ainult töötajate isiklikust initsiatiivist, vaid on ka raamatukogude reaktsioonid keerulisel ajal toime tulemiseks.

Väga terav ja maapiirkonna elanikele tuttav teema on kohalike koolide sulgemine. Nendes kogukondades kus koolimaja on veel alles ja toimib, mängivad raamatukogutöötajad olulist rolli laste koolivälise lisategevuste juhtimisel. Staažikamad töötajad olid kas ise kunagi töötanud õpetajatena või lisaks raamatukogu tööle andnud tunde kohalikus koolis. Koolide kadumisega kaob samaaegselt ka osa raamatukogude kogukondlikust väärtusest, sest lastekirjandus ja lastele mõeldud tegevused raamatukogus mattuvad ajapikku tolmuhihi alla.

Kahanenud maastikus on raamatukogud justkui viimased õlekõrred, millest kogukond iga hinna eest kinni hoiab. Kahanemise jooksul mängivad maaraamatukogud perifeerias kompenseerivat ja leevendavat rolli. Raamatukogud muudavad kohalikele elu rõõmsamaks ning mitmekesisemaks ja pakuvad tegevust, haridust ja sotsiaalseid hüvesid. Kuigi sotsiaalse infrastruktuuri olemasolu ei lahenda demograafilisi väljakutseid või väljarännet, võib lõplik avalike asutuste sulgemine osutada perifeerias viimaseks naelaks kirstus, peale mida jääb alles tühermaa.

Peale raamatukogude asutuse rolli on muutunud ka sealsete töötajate ülesanded ja vajalikud oskused. Peale teabe vahendajatena mängivad töötajad tulemuste peatükis mitmete näidete kohaselt olulist rolli kui kogukonna arengu toetajad, kes on ühtlasi aktiivsed kogukonna liikmed. Töötajatel on märkimisväärne roll kogukonna ühtsuse edendamisel, juhtides seltsi, kirjutades projekte ja tehes selle jooksul koostööd erinevate asutuste, inimeste või teiste raamatukogudega. Kahanevates piirkondades, kus raamatukogu on alles kui viimane kogukonna tugipunkt, tuleb töötajate initsiatiiv ja oskus piiratud ressursidega elu edasi edendada eriti selgelt välja.

Raamatukogud maapiirkonnas on haruldused omaette veel seetõttu, et nad pakuvad kõrgharitud inimesele töökohta. Kultuuriministeriumi (2024) kohaselt arendatakse edaspidi raamatukogude võrku ning korraldatakse raamatukogu tööle konkursse, mille tõttu on kõrgharitud inimeste sattumine raamatukogutöötaja positsioonile ka edaspidi tõenäoline. Peale kohaliku omavalitsuse

on sellised töötajad kogukonnale eriti olulised usaldusväärsed isikud. Ka intervjuudes toodi välja, et eakad pelgavad omavalitsuse ametnikke ning on oma arvamuste levitajad diskreetsed ning tagasihoidlikud. Raamatukogutöötajad on seevastu usaldatavad tugiisikud, kellele oma mõtteid jagatakse. Kokkuvõttes, kinnitades sissejuhatuses püstitatud hüpoteesi, on maapiirkondade raamatukogutöötajad n-ö „külatargad,“ omades teadmisi kogukonna peidetud seisukohtadest ja olles abivalmid erinevate murede lahendamisel.

Raamatukogud funktsioneerivad lisaks kui „kogukonna muuseumid“. Kuigi otseseid näiteid intervjuudes mõiste tõestamiseks esines vähe, sai kohal käies ning töötajatega vesteldes aimu väikeste raamatukogude olulisusest kui kohaliku kogukonna kunsti, teabe ja ajaloo säilitajatest. Näiteks toodi ühte raamatukokku peale kohaliku kooli ja lasteaia sulgemist õpilaste joonistused ja tööd, mis vastasel korral oleksid läinud äraviskamisele. Peale selle, et säilitatakse materjale, tegeles sama raamatukogu töötaja kogukonna elulugu sisaldava teose kirjutamisega, mille sisuks oli kohalik ajalugu, kultuur ja identiteet. Seega saab väikeste piirkondade raamatukogudes nii tavapärasest informatsiooni, kui ka näha kohaliku kogukonna ajalugu, mis mujal ei kajastu.

Nii kirjalik ülevaade kui ka intervjuude tulemused kajastavad, et peamine maaraamatukogusid kasutavaid ja külastavaid grupe on eakad. Raamatukogu töötajad pakuvad eakatele sotsiaalset interaktsiooni suhtluse näol, juurdepääsu teabele ning tuge digiteenuste vallas. Intervjuudest selgus, et ka töötajad ise on teadlikud oma rollist ja lisäülesannetest eakate abistamisel. Vahel ulatub osutatud abi kaugemale kui raamatukogu, sest abivalmid töötajad tegelevad lisaks eakate isiklike murede lahendamise, nagu arвете maksmine, delikaatsete terviseandmete kontrollimine, dokumentide printimine jpt mured. Töötajate intervjuusid kuulates saab tõlgendada, et eakad hindavad raamatukogusid kui tuttavaid ja turvalisi asutusi, mis pakuvad neile võimalust osaleda sotsiaalsetes tegevustes ja tunda ennast olulise kogukonna liikmena.

Töötuks jäädes ja pensionieas pole eakatel äkitselt igapäevaseid kohustusi ja töörütmi. Inimesed on oma loomult sotsiaalsed ning raske on lihtsalt teha „mitte midagi“. Maapiirkonnas sotsiaalse infrastruktuuri ja teenuste puudumisel on valikuid eneseteostuseks väga vähe. Raamatukogud on siinkohal peale aiamaale tihti ainsad kohad, kus eakad saavad oma mõtteid ja tegevusi n-ö hajutada. Valla keskustes on tegevusi ja võimalusi küll rohkem, kuid pika vahemaa läbimine on eakatele keeruline ettevõtmine, mis vajab muuhulgas planeerimist, maakonnaliini olemasolu ja tavapärasest rohkem aega. Kui külas kaob ka viimasena avalik asutus, muutub koht elanikele

lihtsalt magalaks. Üksinduse ja isolatsiooni tõttu tekib vajadus päevasel ajal liikuda sotsiaalsesse keskkonda ning võib lõpuks viia välja kolimiseni suuremasse keskusesse.

Kokkuvõte

Töö eesmärk oli uurida raamatukogusid Eesti maapiirkondades ja hinnata nende rolli ankurasutusena kahanemise järel, keskendudes samal ajal eakatele ja nende vajadustele maaraamatukogus. Raamatukogusid uuriti ajaloolises kontekstis, kirjeldati nende funktsiooni muutust ning analüüsiti ka viimaste aastakümnete kahanemise ja sotsiaal-majanduslike muutuste valguses. Läbi kirjandusliku konteksti tekkis teadmiste baas intervjuude töötlemiseks.

Teine eesmärk oli kvalitatiivseid meetodeid kasutades hinnata raamatukogutöötajatega tehtud intervjuude põhjal maaraamatukogude mõju, olulisust ja funktsiooni kohaliku kogukonna elule. Eesmärk sai saavutatud, sest intervjuudel kohal käies, neid üle kuulates ja transkribeerides tekkisid paljud kattuvad teemad ning seaduspärasused, mis on tulemuste peatükis pikemalt välja toodud. Peale üldiste arvamuste tõid töötajad esile ka huvitavaid vaatenurkasid, mille kohta saab pikemalt lugeda analüüsi peatükis.

Raamatukogude põhifunktsioon on läbi ajaloo säilinud, kuid samas on nad viimastel aastakümnetel saavutanud uue lisaväärtuse, arenedes laenutuspunktidest ja teabekeskustest ka kogukonna ankruteks. Kui varasemalt oli maakeskkonnas mitmeid kogunemise punkte ja isegi mitmeid raamatukogusid, siis täna on sotsiaalse infrastruktuuri kokkutõmbumise ja külade kahanemise tagajärjel avalikku sfääri järjest vähem. Maaraamatukogud on mitmes kohas viimased avalikud pidepunktid, mis pakuvad lisaks oma tavateenusele olulisi sotsiaalseid ja kultuurilisi lisaväärtusi kahanevale kogukonnale, olles lisaks ka tihti külade viimaseks keskuseks ja kogunemiskohaks kohalikele seltsidele.

Raamatukogutöötajate panus nii oma töösse kui ka kogukonnaellu on märkimisväärne. Tugeva haridusteedga ja elukogemustega töötajad osalevad aktiivselt kogukonna üritustes, korraldavad üritusi ja koolitusi ning mängivad toetavat rolli eakate eludes. Ürituste tarbeks suudavad nutikad raamatukogutöötajad leida veel projektirahasid, et korraldada oma raamatukogus erinevat laadi harivaid ja meelelahutavaid tegevusi. Digikoolitused ja ka näiteks lugejaarvutite kasutamise toetamine käib tänapäeva raamatukogutöötajate ametiülesannete juurde. Huvitav leid oli avaliku arvutivõrgu olemasolu kohustus igas raamatukogus, mis edasisel kahanemisel ja raamatukogude sulgemisel kaob koos raamatukoguga esimesena maakeskkonnast ära. Tänapäeva digiühiskond eeldab edaspidi üha enam, et igalühel on olemas isiklikud nutivahendid ja ka oskused neid

kasutada. Raamatukogude digitaliseerimine näiteks iseteeninduse näol, tähendab et maaraamatukogud ja nende töötajad peavad samuti arenema ja kohanduma pidevalt muutuva digimaailmaga.

The role of the library as an anchor institution in Estonian rural environment

Markus Moora

Summary

The first objective of this study was to explore librarians in rural areas of Estonia and evaluate their role as anchor institutions following population decline while focusing on the elderly and their needs in rural libraries. The history of the libraries was studied, their purpose and new role today was described and they were also analyzed in light of population decline and socio-economic changes. Through studying the literary background such as the history of libraries a knowledge base emerged, through which further analysis through interviews was made.

The second main objective was to evaluate the impact, significance and function of rural libraries on local community life based on interviews with library staff, using qualitative methods. This goal was achieved as overlapping themes and regularities emerged from attending, listening and transcribing the interviews, which are discussed in detail in the results chapter. Besides general opinions, the staff of libraries also highlighted interesting perspectives, which can be read about in the analysis chapter.

The traditional way of how libraries function has been preserved throughout history, but in recent decades they have achieved an additional role, becoming important anchor institutions. While there used to be an abundance of social infrastructure and libraries in the rural environment, decline and shrinkage has seen the public sphere continually diminish. Rural libraries are often the last focal points in many small communities, providing not only their standard services but also adding significant social and cultural values to the declining communities. In addition the libraries rooms serve as last centers and gathering places for local associations.

The contribution of library staff to both their work and community life is significant. Highly educated and experienced employees actively participate in community events, organize events and training and also play a supportive role in the lives of local elderly. The clever staff find ways to collect additional project funding with the aim to organize various educational and entertaining activities in their libraries. An interesting finding was the mandatory need for all public libraries to provide a computer network to the community. This important feature is soon under risk by

decline and library closures and will thus disappear from the rural setting. The digital society today increasingly assumes that everyone has possession of digital devices and a necessary skillset to use them. This assumption, in addition to libraries becoming more digitalized with the introduction of self-service, means that rural libraries and the staff that runs them also have to develop and adapt to the ever-changing digital world.

Tänuavaldused

Tahan eraldi tänada juhendajat Kadri Leetmaad toetava konsulteerimise ja soovitude eest. Teisena avaldan tänu laiema uurimisprojekti („Nutika ühiskonna avaram ümbermõtestamine: targa maalisuse koosloome vananeva elanikkonnaga piirkondades“) meeskonnale, kes intervjuusid läbi viisid. Veel tahan tänada intervjuus osalejaid, kes vastutulelikult oma arvamusi ja andmeid jagasid.

Kasutatud kirjandus

Ainsaar, M. 1997. Eesti Rahvastik Taani Hindamisraamatust Tänapäevani.

https://core.ac.uk/download/154745746.pdf?fbclid=IwAR2Et1Ucodr5Y82gaAo7JDeBSoTQI5cOBj-2vPSSnomMBfveV4ND2FtQfLI_aem_AZrrXQ_umcEDxev4teCwjpru2iPIWkpVeM5pKYGDXY7uomcppB4JAzgvBDNWsmD_O4zqu-Dg77ZX0LIWhJsc6wO-

American Library Association. 2007. New data on U.S. libraries shows almost two billion served: Predicted demise due to Internet fails to materialize.

Avaliku teabe seadus. 15.11.2000. Riigi Teataja. Kasutatud 12.05.2024, <https://www.riigiteataja.ee/akt/26643>

Bijker, A. R. ja Haartsen, T. 2011. More than Counter-urbanisation: Migration to Popular and Less-popular Rural Areas in the Netherlands. Population, Space and place, 18, 634-657, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1002/psp.687>

Bontje, M. ja Musterd, S. 2008. The Multi-Layered City: The Value of Old Urban Profiles. Blackwell Publishers, Netherlands. 99(2):248-255. ISSN: 0040-747X

Bontje, M. ja Musterd, S. 2012. Understanding Shrinkage in European Regions. Environment (1978-), 2012 Jan 01. 38(2), 152-161. DOI: 10.2307/23799117

Bundza, M. 2010. Baltic National Bibliographies without the Book Chambers. Slavic & East European Information Resources. DOI: 10.1080/15228881003646749

OpenAI. (2024). ChatGPT 4 (22. mai versioon) [suur keelemudel]. <https://chatgpt.com/>

Clark, L. 2007. Libraries Connect Communities. American Libraries, 38(8), 62-63. [LIBRARIES CONNECT COMMUNITIES: Public library survey finds funding tight, b...: Discovery Service for Tartu University \(ut.ee\)](https://www.libraryjournal.com/doi/pdf/10.1002/psp.687)

Eblida. 2020. „Think the unthinkable“ - A post Covid-19 European Library Agenda meeting Sustainable Development Goals and funded through the European Structural and Investment

Funds (2021-2027). https://www.eblida.org/Documents/Think_the_unthinkable_a_post_Covid-19_European_Library_Agenda.pdf

Ernits, R., Ideon, A., Leetmaa, K., Metspalu, P., Mägi, K., Padrik, J., Pae, T., Plüschke-Altöf, B., Raagmaa, G., ja Sepp, V. 2019. Hendrikson & Ko. Eesti väikeasulate uuring. https://www.planeerijad.ee/wp-content/uploads/2021/03/Vaikeasulate_uuring.pdf

Friedenthal, M. 2013. Raamatukogude ajalugu kui kultuuriajalugu. Mürileht, 4. aprill. Kasutatud: 02.05.2024. <https://www.muurileht.ee/raamatukogude-ajalugu-kui-kultuuriajalugu/>

Tagai, G., Bernard, J., Šimon, M., ja Koós, B. 2018. Two faces of peripherality: labour markets, poverty, and population dynamics in Hungary and Czechia. Regional statistics, Vol 8, No. 2: 19-45. DOI: 10.15196/RS080204

Goodman E, P. (2014). „Smart Cities“ Meet „Anchor Institutions“: The Case of Broadband and the Public Library. Fordham Urban Law Journal, XLI. doi: 10.2139/ssrn.2476159

Gustina, M. 2018. CRITICAL OPTIMISM: REIMAGINING RURAL COMMUNITIES THROUGH LIBRARIES. <https://www.inthelibrarywiththeleadpipe.org/2018/critical-optimism/>

Hale, H. 2024. Raamatukogud Eestis: Ajalugu, tähendus ja tänapäev. Kasutatud: 02.05.2024. <https://raamatukogudeaasta.ee/eesti-raamatukogud-kultuuriparandi-hoidjad-ja-teadmiste-levitajad/>

Hamburg, I. 2001. Eesti Bibliograafia Ajalugu 1901-1917. (lk 43-44). Eesti Rahvusraamatukogu

Kalda, E. 2022. Toila on valmis Jõhviga ühinemise üle läbi rääkima. Põhjarannik, 29. oktoober. Kasutatud: 20.05.2022, <https://pohjarannik.postimees.ee/7636539/toila-on-valmis-johviga-uhinemise-ule-labi-raakima>

Klinenberg, E. 2019. Libraries Are Even More Important to Contemporary Community Than We Thought. Literary Hub. Kasutatud: 15.04.2024. <https://lithub.com/libraries-are-even-more-important-to-contemporary-community-than-we-thought/>

Knutson, E. 2007. New Realities: Libraries in Post-Soviet Russia. LIBRARYTRENDS, Vol. 55, No. 3. pp. 716-729.

Kultuuriministeerium. 2024. Raamatukogud. Rahvusraamatukogude seaduse muutmine. Kasutatud 12.05.2024, <https://www.kul.ee/kultuurivaartused-ja-digitaalne-kultuuriparand/raamatukogud/rahvaraamatukogu-seaduse-muutmine>

Leetmaa, K., Kriszan, A., Nuga, M., ja Burdack, J. 2015. Strategies to Cope with Shrinkage in the Lower End of the Urban Hierarchy in Estonia and Central Germany. *European Planning Studies*, Vol. 23, No. 1, 147-165. <http://dx.doi.org/10.1080/09654313.2013.820100#2013>

Leetmaa, K., ja Väiko, A. (2015). Siseränne Eesti asustussüsteemi kujundajana aastatel 1989–2011. https://www.stat.ee/sites/default/files/2020-07/Rahvastiku_areng.pdf#page=69

Leick, B., ja Lang, T. 2017. Re-thinking non-core regions: planning strategies and practices beyond growth. *European Planning Studies*, 26(2), 213–228. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09654313.2017.1363398?scroll=top&needAccess=true>

Lepiste, K. 2019. HALDUSREFORMI MÕJU AVALIKE TEENUSTE OSUTAMISEL VÄIKEASULATES. Tartu Ülikool, Ettevõtluse osakond.

Lokk, R. 2014. Post-kommunistliku Eesti vabariigi rändepoliitika rahvuskujunduse komponendina. *Ajalooline Ajakiri*. (148/149), 207-236. <https://ojs.utlib.ee/index.php/EAA/article/view/AA.2014.2-3.03/1326>

Lotman, P. 2018. Eesti Rahvusraamatukogu 1918-2018. Eesti rahvusraamatukogu.

Marksoo, A. 1990. Tallinn Eesti rahvarände süsteemis. Eesti geograafiaseltsi 25. aastaraamat.

Neuman, W. L. 2003. *Social research methods*. 5th edition. Allyn and Bacon

Noorhani, P. 2023. Raamatukogud – kas moeasi? *Eesti Elu*, Nr. 7. <https://eestielu.ca/et/raamatukogud-kas-moeasi/>

Pašakarnis, G., Morley, D., ja Maliene, V. 2013. Rural development and challenges establishing sustainable land use in Eastern European countries. https://www.academia.edu/82556842/Rural_development_and_challenges_establishing_sustainable_land_use_in_Eastern_European_countries?uc-g-sw=104848908

- Peegel, M. 2023. Vallad jätkavad külaraamatukogude sulgemist. ERR, 9. veebruar. Kasutatud: 16.04.2024 <https://www.err.ee/1608879080/vallad-jatkavad-kularaamatukogude-sulgemist>
- Prindel, J. 2020. Medium: How Challenging Times Have Triggered innovation. <https://medium.com/masterplans/how-challenging-times-have-triggered-innovation-7ab7044257b>
- Postimees. 2023. Rõuge vald lõpetab kahe rahvamaja ja raamatukogu tegevuse. Lõuna-Eesti Postimees, 9. jaanuar. Kasutatud: 16.04.2024. <https://lounapostimees.postimees.ee/7687426/rouge-vald-lopetaab-kahe-rahvamaja-ja-nelja-raamatukogu-tegevuse>
- Raagmaa, G. ja Kroon, K. 2005. The Future of Collective Farms. Built Social Infrastructure: Choosing Between Central Place and Network Theories. Geogr. Ann, 87 B(3): 205-224. https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/j.04353684.2005.00193.x?casa_token=HdGFno3eazcAAAAA:1xdWjkdPWAKKaO6xIcioE9euZmW7qlbgEqiBnvrZBQSCQMaUVRBrsgb_1uRqirvMHtq2U0UvMHPc
- Real, B., Carlo, J. B., ja Jaeger, P. T. 2014. Rural Public Libraries and Digital Inclusion: Issues and Challenges. https://www.researchgate.net/publication/271288447_Rural_Public_Libraries_and_Digital_Inclusion_Issues_and_Challenges
- Reigo, K. 2018. Haldusreformi mõjud rahvaraamatukogudele ühinenud Otepää vallas. Tartu Ülikool, Infokorralduse õppekava.
- Riisalu, K. 2020. Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing 100. Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing
- Roose, A. 2020. Planeerimisvabaduse võidukäik eeslinna-Eestis. Eesti Inimarengu Aruanne 2019/2020.
- Rubin, H., ja Rubin, I. S. 2005. Qualitative interviewing: the art of hearing data. Thousand oaks; London; New Delhi: SAGE.

Rätsepp, T. 2023, november. „Paneeldiskussioon – kohalike ankrasutuste juhtidega“: Loo või loobu! Ruumiloome kui vaimse tervise alustala. Valga, Eesti: Valga vallavalitsus. <https://www.uttv.ee/naita?id=34977>

Rõuge Valla Raamatukogu. 2024. Rõuge valla raamatukogu 2023. aasta tegevuse aruanne. <https://rouge.kovtp.ee/raamatukogud>

Saar, J. 2023. Tartu palkas uue linnaarhitekti Valgast, ruumiloome osakonna juhataja Elvast. Postimees, 31. august. Kasutatud: 21.05.2024 <https://tartu.postimees.ee/7845363/tartu-palkas-uu-e-linnaarhitekti-valgast-ruumiloome-osakonna-juhataja-elvast>

Scott, R. 2011. The Role of Public Libraries in Community Building. Public Library Quarterly, 30:191–227, DOI: 10.1080/01616846.2011.599283.

Statistikaamet. 2024a. KU01: Rahvaraamatukogud [statistika admebaas]. Vaadatud 15.06.2024, https://andmed.stat.ee/et/stat/sotsiaalelu_kultuur_raamatukogud/KU01/table/tableViewLayout
2

Statistikaamet. 2024b. KU03: Kooliraamatukogud [statistika admebaas]. Vaadatud 15.06.2024, https://andmed.stat.ee/et/stat/sotsiaalelu_kultuur_raamatukogud/KU03/table/tableViewLayout
2

Statistikaamet. 2024c. KU014: Rahvaraamatukogud maakonna järgi [statistika admebaas].
Vaadatud 15.06.2024,
https://andmed.stat.ee/et/stat/sotsiaalelu_kultuur_raamatukogud/KU014/table/tableViewLayout
t2

Tallinn. n.a. Eakate päevakeskused. Kasutatud: 15.04.2024,
<https://www.tallinn.ee/et/teenused/eakate-paevakeskused>

Talihärm, Ü. ja Andersoo, J. 2020. ERR Arhiiv. UUDISED. Kultuuriministerium kavandab raamatukoguseaduse muutmist. (reporter Reene Leas) <https://arhiiv.err.ee/audio/vaata/uudised-kultuuriministerium-kavandab-raamatukoguseaduse-muutmist>

Tammaru, T., Kliimask, J., Kalm, K., ja Zalite, J. 2023. Did the pandemic bring new features to counter-urbanisation? Evidence from Estonia. Journal of Rural Studies, 97, 345-355. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC9778692/pdf/main.pdf>

Tilga, K. 2023, november. „Milleks meile ankrasutused?“. Loo või loobu! Ruumiloome kui vaimse tervise alustala. Valga, Eesti: Valga vallavalitsus. <https://www.uttv.ee/naita?id=34977>

Tilga, K., Lepik, K., ja Linno, M. 2022. Raamatukogu kui kogukonna ankur: kvalitatiivne kirjandusülevaade. Rmt: Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu aastaraamat 2022. <https://kogukonnaveeb.ee/artiklid/raamatukogu-kui-kogukonna-ankur-kvalitatiivne-kirjandusulevaade/>

Viimsi Raamatukogu. 2021. Viimsi Raamatukogus saavad nüüd lugejad ise raamatuid laenutada. Kasutatud 12.05.2024, https://viimsiraamatukogu.ee/Viimsi_Raamatukogus_saavad_nuud_lu_1208

Virkus, S. 2016. Kvalitatiivne sisuanalüüs. Tallinna Ülikool. Kasutatud: 20.05.2022, https://www.tlu.ee/~sirvir/Intervjuu_vaatlus_ja_sisuanals/kvalitatiivne_sisuanals.html

Volodin, B. 2005. Maailma raamatukogude ajalugu. Eesti Rahvusraamatukogu: Piret Lotman

Lisa 1. Koodipuu

1. Raamatukogud üldiselt

- Kahanemine
 - Lugejaskonna vähenemine
 - Mahajäämine teistest riikidest
 - Eelarve
 - Vanad töötajad
 - Haldusreform
 - Noored kogukonnas
 - Kogukonda sulandumine
 - Koostöö
- Raamatukogu kui ankrurasutus
 - Koht kus saab viibida
 - Kogukonna erimeelsused
 - Kohalik identiteet

2. Raamatukogu töötajate initsiatiivid (mida pakuvad kogukonnale)

- Kogukonna toetamine
- Külaseltsid
- Digikoolitused
- Arvutite ja interneti kasutamine
- Avatud raamatukogu

3. Eakad ja raamatukogud

- Abi otsimine
- Konkreetsed tegevused
 - Füüsilise paberi pealt lugemine.
- Eakate vajadused
- Kogukonna erimeelsused
- Kohalik identiteet

Lisa 2. Lihtlitsents

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Markus Moora,

1. Annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Raamatukogu kui ankrusutuse roll Eesti maakeskkonnas“, mille juhendaja on Kadri Leetmaa, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi Dspace kuni autoriõiguste kehtivuse lõpuni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Markus Moora

22.05.2024